АРХИВ

1923-чү илдән чыхыр.

АЗӘРБАЈҸАН

Азәрбајҹан Јазычылар Иттифагынын органы

8975

3

МАРТ

1972

Бу нөмрәдә

Һәсән Сеіидбәјли — Тәрсанә (роман) . . . 3
Нәриман Һәсәнзадә — Чөрәк әтри (ше'р) . . . 34
Әли Вәлијев — «Дурна гатары» силсиләсиндән . . . 35
Мәдинә Күлкүн — Хош кәлди. Кәл деди. Хәзәрдә бир пајыз ахшамы. Бир ше'р диниләдим. Мән олдум. Доғмалар јадлашанда. Дедиләр. Инсан гүдрәти (ше'рләр) . . . 47
Һөкүмә Биллури — Һәјатымын бир аны. Ағчагајын ағачлары. Мәктубуну аланда мән. Олдуғун кими. Ше'римдә күлүшә јер вермишәм мән. Шәһријар олан јердә. Мәһәббәт. Унудулмаз баһар (ше'рләр) . . . 50
Сүлејман Рәһимов — Гошгар гызы (роман—арды) . . . 53
Гасым Гасымзадә — Алма алмаја бәнзәр.... Јол кедирик. Горугчу вә ушаг (ше'рләр) . . . 83
Бәхтијар Ваһабзадә — Јағышдан сонра (пјес) . . . 85
Аббасәли Саровлу — Ше'рләр . . . 122

ССРИ-нин јарадылмасынын 50 иллији

Левон Адјан — Наира (һекајә) . . . 124
Самвел Григорјан — Кәндлинин күнәшә мүрачиәти. Мән—дөјүш мејданыјам. Гәрибә замандыр. Нечә ки, јашајырсан... Дүнјанын ишинә бах (ше'рләр) . . . 129
Јури Фидлер — Имзасыз мүәллиф. Һеј (ше'рләр) . . . 131
Абрам Плавник — Мәсафә. Дағ сәфәри (ше'рләр) . . . 132
Владимир Гафаров — Сөјлә. Јадындамы (ше'р) . . . 134
Мәнсур Вәкилов — Әзиз дијарым. Ата (ше'рләр) . . . 135
Вјачеслав Зајтсев — Гырмызы гар. Дағлар. Үч адсыз ше'р (ше'рләр) . . . 137
Владимир Абрамјан — Кәкоту әтри. Үрәк (ше'рләр) . . . 140
Сократ Ханјан — Мәктуб. Шәһид олмуш мәһәббәт (ше'рләр) . . . 141
Варвара Константинова — Дөрд мисра (ше'р) . . . 143
Владимир Портнов — Әскәр нәғмәләри. Сураханы гызы (ше'рләр) . . . 144
Александр Халдејев — Ғағајылар. Өлмәз (ше'рләр) . . . 145

М. Ф. ... адына
Азәрбајҹан ... еспублика

Бәхтијар ВАҺАБЗАДӘ

ЈАҒЫШДАН СОНРА

(9 шәкилли драма)

ИШТИРАК ЕДӘНЛӘР:

Рөдимбәј — Баба.
Аслан — онун оғлу, завод директору.
Чығатај — Асланын оглу, тәбиәтшүнас.
Әмин — мүһәндис.
Ниһал — онун арвады, ме'мар.
Рејһан — Ниһалын кичик бачысы.
Рүстәм — заводун баш мүһәндисинин муавини.
Гәрәнфил — сех мүдири.
Прораб — «Истираһәт зонасы»нын прорабы.

I ШӘКИЛ

Завод. Асланын кабинети. Кабинетин гаршысында дәһлиз. Рүстәм кәлир, кабинетин гапысыны ачыр. Көрүр, директор јохдур, дәһлиздә кәзинир. Гәрәнфил кәлир.

Гәрәнфил. Јолдаш мүһәндис, ишин гызмар вахтында бурда нә кәзирсән?

Рүстәм. Башымызын бөјүјүнү көзләјирәм.

Гәрәнфил. Јохса мәндән шикајәтә кәлмисән?

Рүстәм. Хејр, киши өзү чағыртдырыб.

Гәрәнфил. Бәс, мән нијә билмирәм? Нијә кәлиб демирсән ки, ај јолдаш мүдир, мән филан јерә кедирәм?

Рүстәм. Филин дәвәдән бөјүк олдуғуну сүбут еләмәјә еһтијач вар, јолдаш сех мүдири?

Гәрәнфил. Инди филин јанына кетмирсән еј... Асланын јанына кедирсән. Һә... де көрәк, кефин нечәдир?

Рүстәм. Һәлә дејә билмәрәм.

Гәрәнфил. Нијә? Билмирсән кефин нечәдир?

Рүстәм. Хејр, һәлә Асланла көрүшмәмишәм.

Гәрәнфил. Әлбәттә, горхарсан да. Бәс дуруб ичласда ағзына кәләни дејәндә билмирдин ки, бунун далы да вар?

Рүстәм. Ахырыны дүшүнән гәһрәман олмаз.

Гәрәнфил. Паһ! Гәһрәмана бах! Инди сәни бир хоруза јүк еләјәр...

Рүстәм. Ганым гарадыр, мән өлүм!

Гәрәнфил. Сән нијә өлүрсән? Өлсүн сәни истәмәјәнләр!

Рүстәм. Мәни истәмәјән сән!

Гәрәнфил. Јаман да билирсән. Сәни бу заводда мәндән чох истәјән вар?

Рүстәм. Ај гыз, мүдир оланы ишин-күчүн ајағымын алтыны газымаг дејил?

Гәрәнфил. Истәдијимдәндир.

Рүстәм. Де јахшы, сән кет, киши кәлиб бизи бир јердә көрмәсин.

Гәрәнфил. Көрәндә нә олар?

Рүстәм. Кишинин мәчазы белә шејләри көтүрмүр.

Гәрәнфил. Бизим ки, үрәјимиз тәмиздир. (Өз-өзүнә.) Елә үрәјимиз тәмиз олуб дејә белә галмышыг да... Бура бах, Исмајылдан хәбәрин вар?

Рүстәм. Һә, арвадыны бошајыр.

Гәрәнфил. Јазыг бошамасын нејләсин?

Рүстәм. Нијә?

Гәрәнфил. Арвад она јарашмыр да. Кишини евә бағламаг үчүн, кәрәк ондан јүксәкдә дурасан.

Рүстәм. Онда, узун каблоклу туфли кејмәк лазымдыр.

Гәрәнфил. Гадынлара белә бахмысан ки, субај галыб өмрүнү зај еләјирсән.

Рүстәм. Субај, евли—фәрги јохдур, мән өлүм! Субај үчүн һәр јердә пис кечир, евли үчүн анчаг евиндә.

Гәрәнфил. Һә, бах, буну дүз дедин.

Аслан кәлир.

Аслан. Бурда нејләјирсиниз? (Гәрәнфилә.) Кет сехә. (Гәрәнфил чыхыр.) Рүстәм, кәл ичәри. (Рүстәм, Аслан кабинетә кечир. Аслан телефон дүјмәсини басыр.) Әјләш, бир дәгигә көзлә. (Телефонла данышыр.) Исмајыл, сәһәр тездән јаныма кәләрсән. Һә, 9-да бурда олачағам, кәләрсән. (Ајры дүјмәни басыр.) Имран, салам, хәбәрин вар ки, Јарослав бизим каучуку гәбул еләмир? Инди тәклифин нәдир? Дејирәм, адам көндәрәк. Кими? Јахшы, мән разы. Уфадан да сулфат туршусу кәлиб чыхмады. Өзүн бир ора зәнк елә... Дедијим о тә'лигәни дә һазырла. Москва шин заводуна. Һә... Гуртардыг! (Дәстәји асыр, Рүстәмә.) Нә вар, нә јох?

Рүстәм. Саламатлыгдыр.

Аслан. Көрүрсән дә, Јарослав каучуку гәбул еләмир.

Рүстәм. Ешитмишәм.

Аслан. Јарослав һардан каучук алырса, јохламыр, верир машынын ағзына. Бизимкини кәрәк јүз дәфә кечирәләр лабораторијадан. Олмајан шеји дә тапырлар.

Рүстәм. Кејфијјәт сарыдан биз ахсајырыг. Сәбәби дә 4-чү сехдир. Спирт сехи. Трубалар, хәтләр тә'мир олунмаса, газ да ахачаг, зәһәр дә. Мән сиздән хаһиш едирәм, о сех мүдирини...

Аслан. Гадындыр, көмәк един.

Рүстәм. Түстү, газ...

Аслан. Дајан, дајан, о күнкү чыхышындан хошум кәлди. Киши

кими данышдын, дүз данышдын, анчаг сән бу заводда түстүдән, газдан башга ајры шеј көрмүрсән.

Рүстәм. Ахы, бу, вачиб мәсәләдир.

Аслан. Тәзә гурғу ишә дүшәндән сонра түстүнүн атасыны елә јандыраг ки. Рүстәм, мән бу заводла јашајырам. Онун түстүсү дә мәнә хошдур, зәһәри дә. Бах, инди, кечә нөвбәсидир. Мән кәлмәјә дә биләрдим, амма бачармырам. Каучукун әтри бурнума дәјмәјәндә елә билирәм јашамырам. Мәнә елә кәлир, бу нәһәнк, мәним чијәрләримлә нәфәс алыр. Мән бурда олмасам, онда нәфәси кәсиләр. Рүстәм, әкәр лазым кәлсә, мән бах, бурда да (өз башыны көстәрир.) сех тикәрәм. Тәки иш кетсин, үзүмүз гара олмасын. Кәсирләримизи бир-биримизә демәклә иш дүзәлмир. Кәрәк голларымызы чырмалајыб...

Рүстәм. Мәндән асылы нә варса, көз үстә.

Аслан. Онда гулаг ас, баш мүһәндислә данышмышам, олурсан онун мүавини.

Рүстәм. Нечә? Бәс Исмајыл?

Аслан. О бизим завода лајиг дејил. Бу күн әмрини верирәм кетсин.

Рүстәм. Ахы, о јахшы ишчидир.

Аслан. Әмрини верирәм, кетсин, аиләсини атан адам, гој кетсин!

Рүстәм. О кими исә севир.

Аслан. Чох гәләт еләјир, аиләсинә хор бахан, чәмијјәтә дә хор бахар.

Рүстәм. Ахы, аилә мәсәләси шәхси ишдир.

Аслан. Сәһв еләјирсән, бу завод бир аиләдир. Биримизин намусу һамымызындыр. Көтүрәк Әмини... Көндәрмишик Әлчәзаирә. Кетдији бир нечә ајдыр, көр нә јахшы хәбәрләр алырыг ондан. Фәрәһдән адамын үрәји даға дөнүр. (Она мәктуб верир). Ал, оху. Орадакы заводун директору јазыр. Бизә тәшәккүр еләјир (Рүстәм мәктубу охујур.). Бу шәрәф киминдир? Һамымызын. Әмин узаг бир өлкәдә республикамызын шәрәфини галдырыр. Бизим вәзифәмиз нәдир? Бурда онун аиләсинә көз олмаг, онун гајғысына галмаг!

Рүстәм. Әлбәттә, Әмин чох јахшы адамдыр.

Аслан. Маашыны вахтлы-вахтында апарырсанмы? Нечә доланырлар?

Рүстәм. Јахшы.

Аслан. Бир шејдән корлуглары јохдур ки?

Рүстәм. Хејр. Һәмишә разылыг еләјир.

Аслан. Мәним адымдан арвадына тапшыр... Нәдир онун ады?

Рүстәм. Ниһал.

Аслан. Һә... Тапшыр, нә лазым олса, утанмасын, сәнә десин.

Рүстәм. Баш үстә.

Аслан. Јахшы! Сәнә тәзә ишиндә мүвәффәгијјәт!

Рүстәм. Бу, јахшы олмур.

Аслан. Гуртардыг! Сиз һәрәниз заводун бир саһәсини көрүрсүнүз. Мән исә заводу там көрүрәм (Аслан ајаға галхыр. Пәнчәрәнин пәрдәләрини аралајыр. Чөлү көстәрир.) Көрүрсән бу әждаһаны? Һәлә имәкләјир. О ајаға галханда билирсән нә олачаг? Биз инди завод ичиндә завод тикирик (Пауза.). Сән билирсәнми, бутил каучуку нә дејән сөздүр?

Рүстәм. Нијә билмирәм? Кимјачы дејиләм?

Аслан. Сән онун кимја тәрәфини билирсән... Иттифагда бутил каучукуну биринчи дәфә биз истеһсал едәчәјик.

Рүстәм. Әлбәттә, бөјүк мәсәләдир.

Аслан. Гапылмысыныз өзүнүзә. Нә билим, сех мүдири бурдан кәлди, Исмајыл ордан кетди.

Рүстәм. Ахы, мән елә ишләрә гошулмурам.

Аслан. Сәни демирәм еј... Үмумијјәтлә дејирәм. Кәлин, хырдаланмајаг. Һиссләримизи, фикирләримизи евимизин диварлары арасына сығдырмајаг. Мән истәјирәм ки, Азәрбајҹан маркасы дүнјанын һәр јериндә танынсын. Бутил каучукуну алимләримиз лабораторијадан завода кәтирдиләр. Бу саһәдә биз инди Америка, Јапонија кими өлкәләрлә јарышырыг.

Рүстәм. Сиз елә данышырсыныз ки, адам валеһ олур. Амма, јолдаш директор, кәсирләримиз дә вар ахы...

Аслан. Вар јох, чохдур (Пауза.) Бир бах, көр, нәләр алмышыг, нәләр кәтирмишик, амма иншаатчылар бизи ләнкидир.

Сөзсүз сәһнә, данышырлар

II ШӘКИЛ

Шәһәр паркы. Рејһан, Ниһал кәлир

Ниһал. Ишим ки, јарымчыг олду, һеч јуху да көзүмә көрүнмүр. Тәзә тикинти башламышыг. Истираһәт зонасы... Кечә дә јухуда ону көрүрәм. Буна бүтүн үрәјими гојмушам.

Рејһан. Онда горхма, истәдијини еләјәҹәксән.

Ниһал. Үрәксиз ишдән нә фајда! Адам кәрәк ағлајанда да үрәклә ағлаја, күләндә дә.

Рејһан. Сән орта јол танымырсан!

Ниһал. Мәним һәлә белә лајиһәм олмајыб. Чох чәтин ишдир, ҹәнҹәллидир. Бирҹә буну баша вура билсәм... Елә горхурам ки.

Рејһан. Нәдән?

Ниһал. Мән бир иш башлајанда һәмишә горхурам... горхурам ки, гуртара билмәјим...

Рејһан. Сәнин үчүн чәтин иш јохдур. (Пауза.) Сәһәрә гәдәр јатмамышам.

Ниһал. Бәс нә еләмисән?

Рејһан. Улдузлары сајмышам.

Ниһал. Нечә дәнә олду?

Рејһан. Фикирләрим гәдәр.

Ниһал. Паһо!.. Нә чох фикри вар мәним бачымын... (Пауза.). Бәлкә имтаһанлардан ишләри корламысан?

Рејһан. Јох.

Ниһал. Онда јәгин... о сөз...

Рејһан. Нә сөз?

Ниһал. Бүтүн гызларын тутулдуғу дәрди дејирәм.

Рејһан. Јенә сәнә нә олуб, ашыб-дашырсан сел кими...

Ниһал. Адам кәрәк бир аз сел ола, јан-јөрәсинә әл-гол ата, гышгыра, сәсинә сәс ахтара... Јохса троллејбус кими? Әввәлҹәдән тә'јин олунмуш јолла кедә, о да јашамагдыр? Нијә динмирсән, ај сирр дағарчығы?

Рејһан. Нә дејим?

Ниһал. Сәнин инди мәндән нә кизли дәрдин? Де көрүм, нә олуб? Нијә јатмамысан? Бачым ҹаны мән дејәндир, көзләриндән охујурам—сән вурулмусан! Вурулмусан! Сән мәним ҹаным еләдир ја јох? (Рејһан башы илә тәсдиг едир.) Амма еһтијатлы ол, һа!

Рејһан. Јох... бу...

Ниһал. Бирдән авараның биринә...

Рејһан. Јо-ох... Елә демә, о елә тәмиз, елә садә... елә...

Ниһал. Јахшы, јахшы! Гыза бах а! Оғландан өтрү дили-додағы чатлајыр. Бөјүк бачысындан да утанмыр, кимдир, нәчидир?

Рејһан. Нә дејим, ағыллы-камаллы...

Ниһал. Ағлыны һәлә сонра биләҹәјик. Сир-сифәтдән нечәдир?

Рејһан. Оғландыр да...

Ниһал. Боју нә тәһәрдир? (Сукут.) Кишинин уча бојлусу!..

Рејһан. Елә гадынын да...

Ниһал. Гамәт, вүгар кишијә даһа чох јарашыр. Сәнинки дә еләдир?

Рејһан. Јахшы, утандырма да...

Ниһал. Севәндә утанмырсан? (Күрсүнүн үстүнә чыхыр.) Бу бојда олар?

Рејһан. А... лап узундыраз олду ки...

Ниһал (бир аз бојуну алчалдыр). Һә... белә нечә?

Рејһан. Бир аз да ашағы.

Ниһал. Онда денән ишбанкәдир дә...

Рејһан. Ишбанкә нәдир?

Ниһал. Көдәк, пота, јумру! Јахшы, нәчидир?

Рејһан. Тәбиәтшүнас!

Ниһал. Сән әдәбијјатчы, о тәбиәтчи, јахшы тапышмысыныз, тутар. Јахшы, она инанырсан?

Рејһан. Чох, лап чох!

Ниһал. Өзүнә нечә?

Рејһан. Нечә јә'ни өзүнә?

Ниһал. Севкинә дејирәм. Инанырсанмы ки, бу, һәгиги севкидир?

Рејһан. Ниһал, инди ки, сорушурсан...

Ниһал. Еһ, Рејһан, адам ҹаванлыгда рәғбәти мәһәббәтдән ајыра билмир. Биринин сифәти, биринин имканлары, биринин данышығы, башга бирисинин дә тутдуғу мөвге, адамын хошуна кәлә биләр. Амма заман кечир, көрүрсән, бунларын һеч бири мәһәббәт дејилмиш... Мәһәббәт ајры шејдир, бачым. Мәһәббәт!.. Билирсәнми, бир вахт көрүрсән ки, сән о адам дејилсән... Көзүндә һәр шеј дәјишир, өзүн дә башгалашырсан, дүнја да... Мән истәјирәм ки, сән, севәсән, севкинә дә инанасан. Әрә кетмәк хатиринә гәлбини ағлар гојмајасан... Сонра о гәлб, өмрүнү сәнә зиндан еләјәҹәк.

Рејһан. Сән елә данышырсан ки, елә бил өз башына кәлиб

Ниһал. Јох, мән бир беләсини таныјырам. Рәфигәм иди. Бир вахт ајылды ки, јолдашларынын һамысы әрә кедиб, о исә һеч кәси бәјәнә билмир. Ахырда биринин ағлы, онун хошуна кәлди. Әввәлкиләрлә тутушдурду, көрдү ки, бу онлардан үстүндүр. Она әрә кетди. Севиб кетмәди, сечиб кетди.

Рејһан. Сечиб кетди?..

Ниһал. Әсил мәһәббәт сонра кәлди... кеч кәлди, амма јаман кәлди.

Рејһан. Вај, вај, бу ки, ҹәһәннәмдир!

Ниһал. Һә, Рејһан, севмәјиб кетсән, дар бир отагда өзүнлә әрин арасында һәмишә бир учурум көрәҹәксән, учурумун дибинә баханда башын кичәлләнәҹәк, көзләрин ахаҹаг.

Рејһан. Бәсдир, данышма! Бәсдир... бәсдир!

Ниһал. Һә, бачым, һәјатла зарафат еләмәк олмаз! Һара бахсан, севдијин адамы көрәҹәксән... евдә дә, ешикдә дә, чөлдә дә... Онун ики көзү милјон олаҹаг. Сәнә бахаҹаг, сәни данлајаҹаг. Сән ондан гача билмәјәҹәксән. Ахы, о сәндәдир, сән өзүндән нечә гачасан?

Рејһан. Бу дәһшәтдир!

Ниһал. Беләләри өз-өзүнү алдада-алдада јашајыр.

Рејһан. Бу нечә ола биләр?

Ниһал. Олур... Бачым, һеч јухуда учмусанмы?

Рејһан. Чох.

Ниһал. Ајыланда нечә олмусан?

Рејһан. Чох пис.

Ниһал. Нијә?

Рејһан. Ајылмағыма пешман олмушам.

Н и һ а л. Бах, көрдүн? Бә'зән адам һәјатда да ајылмаг истәмир, өзү үјдурдуғу хәјалларын ганадларында учур, өзүнә бир нағыл дүнјасы јарадыр. Орада јашамаг истәјир. Мән сәнә белә һәјаты арзуламырам, Рејһан.

Р е ј һ а н. Сән чох дәһшәтли сөзләр данышдын. Мән сәни баша дүшмүрәм (Пауза.). Бәс сән? Сән нечә? Севиб кетмисәнми?

Н и һ а л. Мән? Сән өзүн көрүрсән дә. Јахшы, сизин бу әһвалат чохдандыр?

Р е ј һ а н. Бәли.

Н и һ а л. Бәс, нијә биз билмирик. Елчи-зад?

Р е ј һ а н. Атасы бир аз.

Н и һ а л. Разы дејил?

Р е ј һ а н. Јох, о да бир сөз демир, мәсәлә узаныр.

Н и һ а л. Тәләсирсән?

Р е ј һ а н. Јох, билирсән, бу оғлан атасына аллаһ кими сәчдә елəјир. Дедијинә көрә киши јаман забитәли адамдыр.

Н и һ а л. Киши елә олар да. Арвадын әл-ајағына сувашан кишидән зәһләм кедир (Фикирли.). Сән билмирсән елә забитәли кишиләрдә нечә үрәк олур!

Р е ј һ а н. Јахшы, өз кишиндән нијә данышмырсан?.. Дејирәм, бура белә исти оланда, көр инди Әлчәзаир нечәдир, јазыг Әмин јаныр инди о чәһәннәмдә.

Н и һ а л. Киши хејлағыдыр, нә олачаг, дөзәр.

Р е ј һ а н. Ушағы да көндәрдин. Бәс инди сәнсиз орда нејләјәчәк?

Н и һ а л. Ахшам нәнәси зәнк чалмышды. Дејир, кејфи көкдүр. Һеч дарыхмыр. Қанди көтүрүб башына (Саатына бахыр.). Јахшы, даһа бәсдир, кедәк.

Р е ј һ а н. Бир аз да отураг.

Н и һ а л. Мән тәләсирәм.

Р е ј һ а н. Хејир ола?

Н и һ а л. Вачиб бир јерә дәјмәлијәм.

Р е ј һ а н. Мән истәјирдим ки, сәни... онунла таныш едәјим.

Н и һ а л.. Бура кәләчәк?

Р е ј һ а н. Һә...

Н и һ а л. Ај сәни, көр мәни чәкә-чәкә һара кәтириб!

Р е ј һ а н. (саатына бахыр). Бир аздан бура кәләчәк.

Н и һ а л. Јох, мән кетмәлијәм, ајры вахт... Таныш оларыг.

Р е ј һ а н. Онда кедәк өтүрүм сәни...

Н и һ а л. Лазым дејил.

Р е ј һ а н. Һәлә вахта вар.

Н и һ а л. Ај гыз, оғланлар көрүшә һәмишә тез кәлирләр.

Р е ј һ а н. Кәләр, көзләјәр.

Кедирләр. Рүстәм кәлир. Бир гәдәр кечир. Чығатај көрүнүр. Рүстәм кизләнир. Чығатај сигар чәкә-чәкә дүшүнүр.

Р ү с т ә м. Бәһ-бәһ! Јазыг ата инди елә билир ки, оғлу Академијанын елми шурасында торпагшүнаслыгдан мә'рузә охујур.

Ч ы ғ а т а ј. Кәлән кими санчдын.

Р ү с т ә м. Де көрәк, инди бурда кими көзләјирсән?

Ч ы ғ а т а ј. Сәнә нә!.. Анкет долдурурсан? Өзүм-өзүмлә көрүшә чыхмышам. Мане олма.

Р ү с т ә м. Дејәсән, кечикиб?

Ч ы ғ а т а ј. Сән өл, пешман олурсан, биринә салам вермәјә...

Р ү с т ә м. Кедән дејиләм бурдан, мән өлүм. Көрүм, сечдијин кимдир?

Ч ы ғ а т а ј. Ә, Фатмадыр, Сәкинәдир, һәр кимдир, бунун сәнә истисојуглуғу вар?

Р ү с т ә м. Ахыры ки, сән дә бу китаблардан ајрылыб дүнјаја бахдын?

Ч ы ғ а т а ј. Инди нә кәсдирмисән башымын үстүнү? Ишин, күчүн јохдур? Дејирсән, мән дә сәни сорғу-суала тутум? Баш үстә! Рүстәм, һара кедирсән?

Р ү с т ә м. Һәкимә...

Ч ы ғ а т а ј. Хәстәләнмисән?

Р ү с т ә м. Бәли.

Ч ы ғ а т а ј. Ада, Исвеч буғасына охшајырсан, сәнин һаран хәстәдир?

Р ү с т ә м. Дејәсән, бөјрәјимдир.

Ч ы ғ а т а ј. Һеч фикир еләмә, даһа бу дүнјадан јаханы гуртара билмәјәчәксән. Машын һиссәләрини автомагазиндә сатмырлар? Иншаллаһ, бир аздан сонра аптекләрдә бурун, гулаг, көз, гол, һамысыны сатачаглар. Запчас кими. Һаран хараб олду, кет тәзәсини ал, пулуна миннәт!

Р ү с т ә м. Де сән өл?

Ч ы ғ а т а ј. Ада, көрмүрсән, синтетика алыб дүнјаны ағзына. Нејлон шубалар, лавсан костјумлар, капрон көјнәкләр...

Р ү с т ә м. Дајан, мән дә кечирәм ичимизә. Капрон бејинләр, капрон бөјрәкләр. капрон үрәкләр.

Ч ы ғ а т а ј. Јох, Рүстәм, көјнәкләримиз капрон олду, үрәкләримиз олмасын.

Р ү с т ә м. Еһ!.. Үрәкләр елә сахталашыб ки...

Ч ы ғ а т а ј. Хејр, о бахыр адамына...

Р ү с т ә м. Һеч кәс өз ајранына турш демәз. Дүз адамсанса, бурда нә кәзирсән? Һә? Кәзирсән, өз ишиндир, бәс мәндән нијә кизләдирсән?

Ч ы ғ а т а ј. Әкәр сән дүз адамсанса, бурнуну мәним үрәјимә нијә сохурсан?

Р ү с т ә м. Демәк, һамы нәјисә бир-бириндән кизләтмәлидир. Һамы о бирисинә бир балача бадалаг кәлмәлидир, јохса иш кетмәз, һә? Демәк, бу, тәбиәтин ганунудур?

Ч ы ғ а т а ј. Тәбиәти белә бич-бич ишләрә гарышдырма. Онун сөзүјлә өзү бирдир.

Р ү с т ә м. Ән бөјүк бич елә тәбиәтин өзүдүр. Көрүрсән, сиррини нә чәтин верир бизә?

Ч ы ғ а т а ј. Бунунла белә, инсан, онун сиррини ачыр.

Р ү с т ә м. Демәк, инсан ондан да бичдир.

Ч ы ғ а т а ј. Инсан да тәбиәтин бир парчасы дејил? Көрүрсән, биз ондан ајры јашаја билмирик. Истираһәт күнләри һамы бағa гачыр. Јадына кәлир, јазбашы кетмишдик Бузовнаја. Асфалтдан торпаға чыханда нечә севинирдик! Гумда нечә ешәләнирдик!

Р ү с т ә м. Һә, демә. Адамын ајағы торпаға дәјәндә елә бил она гүввә кәлир.

Ч ы ғ а т а ј. Синәни ки, верирсән Хәзәрин күләјинә, елә бил, он бој учалырсан, бөјүјүрсән!.. Инди шәһәр евләриндә дибчәк сахламаг дәб олуб. Отагларын диварларындан сармашыг асырлар. Мејнә зоғларыны балконлара чыхарырлар. Билирсән нијә? Адам өзүнү тәбиәтин гојнунда һисс еләмәк истәјир. Белә бәзәк-дүзәклә инсан өзү өзүнү алдадыр.

Р ү с т ә м. Көрүнүр бу да лазыммыш.

Ч ы ғ а т а ј. Инсан тәбиәтдән узаглашанда сахталашыр.

Р ү с т ә м. Буну мәнә нијә дејирсән, атана де дә.

Ч ы ғ а т а ј. Атама нијә?

Р ү с т ә м. Кишинин һаваја, тәбиәтә бир тикә дә јазығы кәлмир, мән өлүм.

Ч ы ғ а т а ј. Көрүнүр, о да елә олмалыдыр.

Р ү с т ә м. Ишләрим јаман долашыб, Чығатај.

Чығатај. Нә олуб ки?

Рүстәм. Јазыг Исмајыл!

Чығатај. Нә? Нә дедин?

Рүстәм. Дејирәм, Исмајыл јазыг олду. Атан данышмајыб?

Чығатај. Јох, амма ону билирәм ки, атам сәнин хәтрини чох истәјир.

Рүстәм. Мән срағакүн ичласда завод рәһбәрләрини бәрк тәнгид еләдим. Атаны да гатдым онлара.

Чығатај. Һә, ону бачарарсан. Јахшы иш дејил ки, әлиндән кәлмәјә.

Рүстәм. Мән өлүм, бир ган еләдим ки, кәл көрәсән. Дүшдүм атанын үстүнә.

Чығатај. Нә үстдә?

Рүстәм. Бу, узун мәсәләдир. Дөзмәк олмур.

Чығатај. Јох, дүзүнү демирсән, дүзү одур ки, ахыр вахтлар көзүн ајағынын алтыны көрмүр.

Рүстәм. Сөзүмү кәсмә. Мән фикирләширдим ки, о һүчумдан сонра атан даһа мәни данышдырмаз. Елә олмады, мән өлүм! Киши дүнән сәһәр мәни чағырды јанына. Деди, чыхышын хошума кәлди. Сонра, билмирәм нә фикирләшдисә, деди, сәни бөјүдүрәм. Бу күн дә әмрими верди. Мән өлүм!

Чығатај. Инди нә олдун?

Рүстәм. Баш мүһәндисин мүавини.

Чығатај. Дејирәм, ахы, һаваланмысан. Сөһбәтинин тәрзи дә дәјишиб, әдаларын да... јеришин дә, дурушун да... Бәһ-бәһ! Бир буна бах еј... Бәјбабам демишкән, худаја, сән бизи ашағы енәнләрин давасындан, јухары галханларын һавасындан сахла!

Рүстәм. Мән өлүм, елә дејил, дилхорам...

Чығатај. Шадлығындан шитлик еләмә...

Рүстәм. Ә... бир баша дүш еј... Исмајылын јеринә кечмишәм.

Чығатај. Исмајылын?

Рүстәм. Бәс, нә? Јазыг Исмајыл!..

Чығатај. Һајыф ондан, јазыг Исмајыл! Анчаг өзү-өзүнә еләди.

Рүстәм. Һә, көрдү иши шулугдур, өзү әризә верди.

Чығатај. Билирсән, атам үчүн тәмизлик һәр шејдир, мән дә чох јалвардым ки, Исмајыла тохунмасын! Деди, олмаз!

Рүстәм. Амма Исмајыл да сөзүнүн үстүндә бәрк дурду. Балам, киши севки јолунда гурбан верди дә һәр шеји... инди, атан да гојду бу кишинин вәзифәсини мәним бојнума, амма һеч үрәјимчә дејил... Мән өлүм!

Чығатај. Һә. Јазыг Исмајыл! Амма бир јана баханда атам да јахшы еләјиб, сәни утандырыб, бәјбабам демишкән, дүшмән сәни дашнан, сән дүшмәни ашнан.

Рүстәм. Сағ ол! Инди дүшмән олдуг сизә?

Чығатај. Вуруб дәдәми узатмысан бөјрү үстә, сәнә дост дејәк?

Рүстәм. Амма мәним бабам демишкән, служба-служба, дружба-дружба!..

Чығатај. Бәрәкаллаһ бабанын кәламына!

Рүстәм. Дејирсән, дүз еләмәмишәм? Дејирсән, нөгсан-зад көрдүк көз јумаг?

Чығатај. Јә'ни о бојда заводда сәндән ағыллысы јохмуш? Денән вәзифәјә ағзым суланырды...

Рүстәм. Сән мәни лап дәли еләдин, мән өлүм.

Чығатај. Хејр, дәли ағыллыдан олар. Билирсән нә вар, Рүстәм? Елә-белә баханда мәним атам чох зәһмли көрүнүр, амма билирсән, нечә назик үрәји вар?

Рүстәм. Јох, кишинин ағлына, бачарығына сөз ола билмәз! (Рејһан кәлир. Кери чәкилмәк истәркән, Чығатај ону көрүр.)

Чығатај. Рејһан, утанма, јахын кәл. Таныш ол, баш мүһәндисин мүавини Рүстәм, үзр истәјирәм, јолдаш Рүстәм Рзајев! (Рүстәмлә Рејһан көрүшүр.)

Рүстәм. Дејирәм, јазыг сизин һалыныза!

Рејһан. Нијә?

Рүстәм. Буну сән танымырсан! Анадан оландан бу күнә кими, һәлә бунун ағзындан бир дәнә дүз сөз чыхмајыб, мән өлүм!

Чығатај. Рејһан, бәнд олма, адамла таныш оланда бунун өз тәрчүмеји-һалыны данышмаг шакәри вар.

Рүстәм. Биз елә достуг ки, о мәним тәрчүмеји-һалымы данышыр, мән онункуну.

Чығатај. Бир аз да галсан, лап корлајачагсан, көрдүн ки, дикет.

Рүстәм. Кедим? Јахшы, кедирәм, амма... Јазыг Исмајыл!

Чығатај. Јазыг Исмајыл! (Рүстәм кедир.) Һеч билирсән нә јахшы оғландыр?!

Рејһан. Ола биләр... Амма адамлары танымаг чәтиндир!

Чығатај. Мән таныјырам... Көрән кими. Бәјбабам демишкән, адамы башдан, ағачы јашдан.

Рүстәм. Мәсәлән, мәни илк дәфә көрәндә нә фикирдә олмусан?

Чығатај. Көрән кими үрәјимдә дедим ки, бу гыз көрдүјүм гызларын ән... ән...

Рејһан. Јахшы, јахшы, сөз пәһләванлығы еләмә.

Чығатај. Мәнә инанмырсан?

Рејһан. Чығатај, сәнә бир суалым вар.

Чығатај. Бујур.

Рејһан. Амма дүзүнү де.

Чығатај. Мән һеч јалан данышмышам?

Рејһан. Јох, Чығатај, мән сәнә инанырам, өзүм дә билмирәм нијә?

Чығатај. Чох јахшы, инди суалыны вер.

Рејһан. Суалымы вердим, чавабыны алдым.

Чығатај. Нә суалдан башым чыхды, нә дә чавабдан.

Рејһан. Мән сәнә инанмырам. Сән нечә? Сән өзүн-өзүнә инанырсанмы?

Чығатај. Нечә јә'ни өзүн-өзүнә?

Рејһан. Мәнә дејирләр ки, һисс бә'зән алдадычы да олур. Гығылчым кими јаныб, сөнүр.

Чығатај. Һә, елә шеј олур.

Рејһан. Олур?

Чығатај. Әлбәттә, јаныб-сөнән гығылчым көрмәмисән?

Рејһан. Бунун бизә нә дәхли вар?

Чығатај. Ону өзүндән соруш. Һә, инди баша дүшүрәм. Сән мәнә инанмырсан. Онда гулаг ас. (Диз чөкүр, көһнә романларда тәсвир олунан ашигин позасыны алыр.). Еј мәним (Сөз ахтарыр, тапа билмир.). Нәдир о, һә, руһум... варлығым. Гығылчым нәдир? Мәним мәһәббәтим... Вулкан, гајалар...

Рејһан. Јахшы, јахшы, јамсыламағы да бачармырсан. Әтимизи төкмә.

Чығатај. Инди, де көрүм, мәндән нә истәјирсән?

Рејһан. Сән, белә, гәрибә оғлансан еј...

Чығатај. Нечә?

Рејһан. Сән һеч бир дәфә дә олса мәнә демәмисән ки...

Чығатај. Мән сәни севирәм, һә? Белә... дилә кәлмир еј... нечә дејим...

Рејһан. Гој мән дејим, күнәшин варлығына сүбут, јалныз күнәшин өзү ә'ла биләр.

Чығатај. Ә'ла! Бурда нејләрдиләр, күлүм? (Гыза тәрәф кедир.)

Рејһан. Јахшы, шитлик еләмә.

Чығатај. Үрәјинә ајры шеј кәлмәсин, гыз.

Рејһан. Чығатај!

Чығатај. Бәли!

Рејһан. Һәмишә белә олачагсан?

Чығатај. Нечә?

Рејһан. Меһрибан, мүлајим...

Чығатај. Бундан да јахшы олачағам. Һәлә бу нәдир ки?

Рејһан. Инаным?

Чығатај. Јох, инанма!

Рејһан. Чығатај, билирсән нечә меһрибан кишиләр вар?

Чығатај. Сән онлары һардан таныјырсан, әзизим?

Рејһан. Еләә бири мәним језнәм... Билирсән бачымы нечә истәјир?

Чығатај. Лап сино кедир, һә?

Рејһан. Сино нәдир еј, лап өлүр онун үчүн.

Чығатај. Дејирсән, инди, мән дә үзаныб өлүм сәнин үчүн?

Рејһан. Јох, амма истәјирәм ки, һәр дәгигә, сәнин үрәјиндән кечәнләри билим. Архајын олум ки, сән анчаг мәним һаггымда фикирләширсән.

Чығатај. Гысганырсан?

Рејһан. Гысганчлыг мәһәббәтлә екиз гардашдыр.

Чығатај. Јазыг Исмајыл!

Рејһан. О кимдир?

Чығатај. Бизим достумуздур... Һеч, јадыма дүшдү.

Рејһан. Нә олуб ки, она?

Чығатај. Һеч, иши дүјүн дүшүб, нә исә...

Сигарет гутусуну чыхарыр. Рејһан алышганы чыхарыб јандырыр.

Чығатај. Ај сағ ол! Нә көзәл алышгандыр! Бу, сатышда олан шеј дејил.

Рејһан. Бачымын әри көндәриб, харичдән. Көтүр.

Чығатај. Әнтигә шејдир Демәк, сән, буну мәнә верирсән ки, һәмишә чәким?

Рејһан. Јохса чәкмирдин?

Чығатај. Тәркитмәк истәјирәм.

Рејһан. Тәркитмә!

Чығатај. Тәркидәчәјәм.

Рејһан. Кишинин чијинләри үстүндән түстү галханда мәним хошум кәлир.

Чығатај. Сағ ол, сәни. Мән кәндда оланда бәјбабам сөзарасы мәнә ишарә вурду ки, чәкмәјим.

Рејһан. Бәјәм, сән онун јанында чәкирдин?

Чығатај. Јох, мешәдә од галамаг истәјирдик. Кибрит тапылмады. Мәчбур олдум кибритими чыхарам. Киши онда баша дүшдү. Билирсән, нечә кишидир? Сәксәнә јахын јашы вар, Гошгар дағына охшајыр.

Рејһан. Бабаны јаман чох истәјирсән.

Чығатај. Истәниләси гочадыр. Мән институту гуртаран ил анам өлду. Бәјбабам мәни апарды јанына. 3 ил кәнддә ишләдим.

Рејһан. Нә әчәб атан разы олуб?

Чығатај. Разы дејилди. Истәјирди аспирантураја галым. Бабамын үзүндән кечә билмәди. Мән өзүм дә кәнддә олмаг истәјирдим.

Рејһан. Бәс, орда дарыхмырдын?

Чығатај. Һеч дарыхмаға вахт тапылырды? Билирсән, Рејһан, мәним ишим кәндлә, торпагла бағлыдыр. Ахы, мән күбрәләрин торпаға

тә'сирини өјрәнирәм. Елә мараглы мәсәләләр вар ки, адам ишләдикчә ишләмәк истәјир. Биз һәлә торпағы јахшы өјрәнмәмишик. Биз онун дәринлијинә ендикчә јүксәлирик, космик кәмиләри фәзанын дәринлијинә галдыранда торпағын өз сәрвәти дејилми?

Рејһан. Мәним Чығатајым торпағын дәлисидир!

Чығатај. Ајағы торпагдан үзүләнин башы көјә дәјмәз, јерә дәјәр.

Рејһан. Буну да бәј дејиб?

Чығатај. Бәјбабам... О, торпағын дилини билирсән, нечә билир?! Мән онун дедикләрини китабларла тутушдурурдум. Мәсәлән, китаб дејир ки, торпаг мөһкәм шумланса, јахшы мәһсул верәр. Бәјбабам дејир ки, бала торпаг дејир, өлдүр мәни, дирилдим сәни.

Рејһан. Бабан китабдан јахшы дејир.

Чығатај. Бабамын дедији сөзләрдән ики дәфтәр јазмышам. Сиз әдәбијјатчыларын ишини дә биз торпагшүнаслар көрүрүк.

Рејһан. Јашасын торпагшүнаслар! (Чығатај саатына бахыр.). Тәләсирсән? Кедәк.

Чығатај. Нә дејирәм, амма... јазыг Исмајыл!

Рејһан. Де көрүм, бу нә сөздүр?

Чығатај. Кедәк, данышым.

Данышa-данышa кедирләр.

III ШӘКИЛ

Асланын еви. Аслан гаршысына кағызлары төкүб, чидди мәшғулдур. Галхыр, магнитофону ачыр. Бетһовенин «Ај сонатасы»на гулаг асыр. Чығатај кәлир.

Аслан (әсәби). Һардајдын?

Чығатај. Бағышла, аға, кечикдим.

Аслан. Саата бир бах...

Чығатај. Үзр истәјирәм.

Аслан. Саатла гадынын охшарлығы чохдур. Саат вахты билдирир, гадын унутдурур.

Чығатај. Јох, Рүстәмлә...

Аслан. Ахыр вахтлар биртәһәр олмусан.

Чығатај. Рүстәм сәндән разылыг едирди (Пауза, астадан.). Наһар еләмисән?

Аслан. Јох!

Чығатај. Онда кедим һазырлајым..

Аслан. Лазым дејил! (Сигарет јандырыр.) Чохдандыр сәнинлә данышмаг истәјирдим (Пауза.). Билмирәм, сән, нијә баша дүшә билмирсән ки, бизим бу евдә нәсә чатмыр.

Чығатај. Еләдир.

Аслан. Анандан сонра мән... мән нә дејим... өзүн көрүрсән һәм рәһмәтлијин руһуну инчитмәк истәмәдим, һәм дә сәнә көрә.

Чығатај. Баша дүшүрәм.

Аслан. Көрүрсәнми, евдә һәр шеј сојуғдур. Евдә гадын нәфәси чатышмыр.

Чығатај. Еләдир (Пауза.).

Аслан. Бир гыз зәнк чалмышды.

Чығатај. Һә... јәгин... елә мән дә истәјирдим...

Аслан. Дүнән Хосровкилдәјдим. Гызы јаман бөјүјүб. Јахшы гыза охшајыр. Анан рәһмәтлијин дә ондан хошу кәлирди. Ағыллы, савадлы гыздыр. Билирсән, инкилис дилини нечә билир? О күн көрүрәм «Дејли Уоркер» гәзетини охујур?

Чығатај. «Азәрбајчан кәнчләри» гәзетини нечә, охуја билир? (Аслан ону тәрс-тәрс сүзүр.) Пис гыз дејил, амма...

Аслан. Хошуна кәлмир?

Чығатај. Көзләри елә бил, бахмаг үчүн дејил, јатмаг үчүндүр.

А с л а н. Нечә јә'ни? Јағин көзләри парылдамыр, пишик көзү кими, һә? (Пауза.) 25 јашын вар, аз јаш дејил... Өзүн бил, бу мәсәләдә һеч кәс сәнә јол көстәрә билмәз. Амма мәсләһәт лазымдыр.

Ч ы ғ а т а ј. Бәјбабам демишкән, мәсләһәтли дон кен олар. Јүз өлч, бир бич.

А с л а н. Истәјирәм ки, сән... ајры чүр оласан. Һә, ајры чүр... һәр ишдә ајры чүр. Сән јашда оланда мәним елә бөјүк арзуларым варды ки... нә олду, чата билдим?

Ч ы ғ а т а ј. Нә данышырсан, аға, о бојда заводун директору олмаг балача ишдир? Һамы сәнә гибтә едәјир.

А с л а н. Мәнә? (Күлүр.) Мән нәјәм ки?.. Мән сизин көзүнүздә елә бөјүк көрүнүрәм. Үрәјимдә чох сөз вар, амма өзүмүн-өзүмдән зәһләм кедир.

Ч ы ғ а т а ј. Нијә ахы?

А с л а н. Сәнә нечә дејим? Бах... бир јолу тутуб кедирсән... Архана бахмајыб елә кедирсән... Өјрәширсән јолун јохушуна да, енишинә дә. Елә билирсән ки, бу јолун ахырында сәни нә исә көзәл бир мө'чүзә көзләјир. Бир вахт көрүрсән. өмүр јарыдан өтүб, мө'чүзә дә кәлмир ки, кәлмир. Онда, бахырсан дала. Дејирсән, бәлкә, сәһв етмисән, бәлкә, ајры чығырла кетмәк лазыммыш, амма јох. Көрүрсән бу чығыр да кедиб о јола чыхыр.

Ч ы ғ а т а ј. Бәлкә јолу өзүн ачасан? Ачылмышла кетмәјәсән?

А с л а н. О да тапданыб көһнәләчәк. Ондан да зәһлән кедәчәк. Дүнәнки ишин бу күн хошуна кәлир? Јох! Она көрә ки, пилләдән пиллә доғур. Нә исә... Өзүм дә билмирәм. Истәјирәм, сән өзүн бахасан бу дүнјаја. Өз көзүнлә. Өзкәнин чешмәјини тахма, көзүнә дүшә биләр, амма көнлүнә дүшмәз. Еһ, Чығатај, дејир, гурбаға чох сөз билир, гурулдамаға горхур (Пауза.).

Ч ы ғ а т а ј. Аға, дејәсән, сән мәндән наразысан, ахы?

А с л а н. Јох, елә бир наразылығым јохдур, амма истәјирәм, сән өзүн-өзүнә јол ачасан, чарпышасан, вурушасан. Мәнә күвәнмәјәсән.

Ч ы ғ а т а ј. Әлбәттә, бәјбабам демишкән, көлкәдә битәнин көлкәси олмаз.

А с л а н. Адам ки, бир бөјүк мәгсәдә, арзуја чан атмады... һеч. Нијјәт бөјүк олмалыдыр! Ағабәј демишкән... Һә, бу барәдә бабан нә демишди?

Ч ы ғ а т а ј. Нијјәтин һара, мәнзилин дә ора (Пауза.). Аға, мәкәр мәним арзум, нијјәтим јохдур?

А с л а н. Амма арзу да вар, арзу да. Бир вар чијнинә милчәк ганады тахасан, бир дә вар гартал ганады. Гартал ганады илә зирвәдән зирвәјә учмаг һара, милчәк ганады илә дөрд дивар арасында вызылдамаг һара?

Ч ы ғ а т а ј. Һамы гартал олмаг истәјир.

А с л а н. Истәмәк аздыр. Билирсән, мән сәни о гәдәр дә гынамырам. Сән, ахы, көзүнү ачыб һәр шеји һазыр көрмүсән.

Ч ы ғ а т а ј. Баша дүшмәдим.

А с л а н. Сән өз атанла мәним атамы тутушдурсан, нә көрәрсән?

Ч ы ғ а т а ј. Сәнин атан елә олмалыјды, мәним атам да белә.

А с л а н. Орасы дүздүр, һәр шеј замана көрә. Инди, кәл, бурасыны фикирләш көрәк, мәним атам мәнә нә вериб, сәнин атан сәнә нә?

Ч ы ғ а т а ј. Мән истәмәздим ки, бу мәсәләјә тохунаг...

А с л а н. Билирсән, ону демәк истәјирәм ки, мән о көкдән бура кәлдим, сән бу көкдән даһа габаға кетмәлисән. Мән билирәм, сәнин габилијјәтин дә вар, исте'дадын да. Амма бунлар аздыр. Кәрәк чәмијјәтдә өз јерини тапасан. Тапа билмәсән, исте'дадын да көзә көрүнмәјәчәк. Су кәмиһин чөлүндә көзәлдир, амма ичиндә фәлакәтдир.

Ч ы ғ а т а ј (фикирли). Доғрудур, јахшы сөзләрдир.

А с л а н. Зәми көрмүсән дә?.. Тахыл зәмиси. Бир дә көрүрсән, тахылын ичиндә бир чичәк, јеринә дүшмәјиб. Нәјә лазымдыр? Алаг кими бичиләчәк. Еһ, одур ки, кәрәк, әввәлчә јерини тапасан бу чәмијјәтдә. (Гапы зәнки, Гәдимбәј кәлир.). Ағабәј! (Көрүшүрләр.). Сән һара, бура һара?

Ч ы ғ а т а ј. Бәјбабам, нә јахшы иш көрмүсән! Сәндән нә әчәб?

А с л а н. Бәс нијә белә—хәбәрсиз-етәрсиз?

Г ә д и м б ә ј. Белә јахшыдыр. Һә, нә вар, нә јох?

Ч ы ғ а т а ј. Кәлирдин, нәнәми дә кәтирәјдин дә...

Г ә д и м б ә ј. Нәнән өзүнү сүрүјә билир ки... (Өскүрүр.) Нә түфәнкә чыхмагды, нә сүмбәјә тохмаг.

А с л а н. Кимдир күнаһкар?

Г ә д и м б ә ј. Демәк истәјирсән ки, пис бахырам анана? Нә олар, бир аз да кәл, сән бах (Өскүрүр). Дејәсән, јолда сојугламышам.

Ч ы ғ а т а ј. Суд кәтирим ич, синән јумшалсын (Мәтбәхә кечир.).

А с л а н. Кәнддә нә вар, нә јох?

Г ә д и м б ә ј. Кәнддир дә, гышгырыр өвладларынын далынча.

А с л а н. Нијә?

Г ә д и м б ә ј. Нечә нијә. Бөјүјән гачыр шәһәрә. Һеч билмирәм бу күнүн ахыры нә олачаг.

А с л а н. Беләдир дә... Машаллаһ, күмраһсан.

Г ә д и м б ә ј. Амма сән, дејәсән, назик әјрирсән. Үч илдир көрмүрәм. Јаман дәјишмисән (Чығатај суд кәтирир. Баба бир гуртум ичиб, үзүнү туршудур.) Бу нәдир? Рәнкиндән судә охшајыр, бу о суддандир? Нәдир онун ады?

Ч ы ғ а т а ј. Порошок суду.

Г ә д и м б ә ј. Нечә дә охшадыблар еј... Ичмәсән, елә биләрсән, суддур. Инди, кәл сафы чүрүкдән ајыр. Валлаһ, белә ки, галмысыныз бөјүк һүнәрдир. (Пауза.). Јахшы, ај оғул, кәндә нијә кәлмирсән? Ахы, елкүн вар.

А с л а н. Дүзү, Ағабәј, ишдән көз ачмаг олмур.

Ч ы ғ а т а ј. Аға, кәл, бу јај кедәк кәндә.

А с л а н. Билирсән ки, мән Јесентукијә кетмәлијәм.

Г ә д и м б ә ј. Бу ил ора кетмә.

А с л а н. Јесентукидә мүаличә көтүрүрәм. Бир ил кетмәсәм...

Г ә д и м б ә ј. Дејирәм, валлаһ, билмирәм нә көрмүсүнүз бу бәзәкдүзәкли курортларда, мән дә вахтында о гәдәр олмушам, амма нә хејри. Елә көтүр, бу Бакыны. Бајаг кәлә-кәлә бахырдым бағлара, булвара. Валлаһ, ағачлара јазығым кәлди.

Ч ы ғ а т а ј. Нијә, бәјбаба?

Г ә д и м б ә ј. Көрмүшүк ағач истәдији јерә гол-будаг атар. Бурда ағачларын башыны кәсиб еләјибләр гырхыг дајча Олуб културны.

Ч ы ғ а т а ј (гәһ-гәһ чәкиб күлүр). Дејирәм, бәјбабам, бу ағачларын бојнуна галстук нечә јарашар?

Г ә д и м б ә ј. Галстуклу ағачлар аз көрмүсән?

Ч ы ғ а т а ј. О гәдәр...

Гапы зәнки, Рүстәмлә Гәрәнфил кәлир.

Р ү с т ә м — Г ә р ә н ф и л. Салам!

А с л а н. Хејир ола?

Г ә р ә н ф и л. Евдә дә сизи нараһат едирик. Амма нә еләјәк? Сехдә бору партлајыб.

А с л а н. Чағырын дүзәлтсинләр.

Г ә р ә н ф и л. Гојур бәјәм бу Рүстәм?

Р ү с т ә м. Јолдаш директор...

Гәрәнфил. Ағалыг еләјир, бағлатдырыб сехи.

Аслан. Нечә јә'ни бағлатдырыб?

Гәрәнфил. Өзүндән сорушун!

Рүстәм. Билирсиниз, Аслан Гәдимович, әввәл, мән буна табе идим, инди, бу, мәнә табе олуб... сөзүмә бахмыр.

Аслан. Елә әввәлдән дә сөзүнүз чәп дүшүрдү...

Гәрәнфил. Сехими бағладыб. Дејир, әсаслы тә'мир олунмалыдыр. Газ белә ахды, түстү белә кетди...

Аслан. Тә'мир лазымдыр. Амма, Рүстәм, сән дедијин кими јох.

Рүстәм. Трубалар, борулар һамысы дәјишмәлидир. Һәм дә бу барәдә кимја сәнаје назиринин әмри вар. Түстү верән гурғулар бағланмалыдыр.

Аслан. Инди дә дејирсән, сехи тамам бағлајаг?

Рүстәм. Мән дејирәм ки, чалышаг тә'мир мүддәтиндә түстүнү ләғв еләјән гурғу ишә дүшсүн.

Аслан. Јох, о гурғунун иши һәлә узундур.

Рүстәм. Әкәр сехи әсаслы тә'мир еләсәк, гурғу да чатар.

Аслан. Јахшы, сиз тә'мири ләнкитмәјин. Гурғунун тикинтисини сүр'этләндирәрик.

Гәрәнфил. Гурғу о вахта чатмајачаг.

Аслан. Јахшы, гуртардыг!

Рүстәм (Гәрәнфилә). Һә, нә олду?

Гәрәнфил. Јахшы, бахарыг.

Рүстәм (Аслана). Һәләлик.

Гәрәнфиллә Рүстәм чыхыр.

Гәдимбәј. А бала, евдә дә завод?

Аслан. Нејләјәк? Белә олмаса, иш кетмәз. Һә, Ағабәј, кәлишин хејирдими?

Гәдимбәј. Бөјүкләрин јанына кәлмишәм, шикајәтә. Кәрәк мәнә көмәк еләјәсән.

Аслан. Нә барәдә?

Гәдимбәј. О барәдә ки, торпагларымыз батыр. Сәнин хәбәрин вар?

Аслан. Нијә батыр?

Гәдимбәј. Бәс, оғлун демәјиб? Чығатај, бәс, јаздығын нә олду?

Чығатај. Бәјбаба, сөзә бахан јохду. Амма бу барәдә китаб јазырам.

Гәдимбәј. Сән нијә сорушмурсан, оғлун нејләјир?

Аслан. О мәнә сөзүнү дејәнди?

Гәдимбәј. Сел, су бизим торпагларымызы јујуб апарды. Торпағын гајмағы кетди. Һәр ил дејирик: «Бол мәһсул көтүрәк!» Јахшы, бу ил көтүрдүк, бәс сонра? Бу торпаг бизә дәдәләримиздән галыб. Бәс, нәвәләримизә нә верәчәјик?

Чығатај. Бәјбабам дүз дејир. О тәрәфләрдә мешәләр елә гырылыб ки, селин габағыны сахламаг олмур. Сел дә ки, торпағын ширәсини јујуб апарыр.

Гәдимбәј. Кәрәк кедим назирин јанына.

Аслан. Ағабәј, даһа гочалмысан. О бојда кәндин дәрдини чәкмәк даһа сәнин ишин дејил. Дејирәм, биз дә бурда тәкик. Јығышаг бир јерә.

Гәдимбәј. Нечә јә'ни, сиз кәндә кәлирсиниз, јохса биз бура јығышырыг?

Чығатај. Һә, баба, биз кәндә кетсәк јахшыдыр.

Гәдимбәј. Јох, оғлум, мән очағымдан, торпағымдан ајрыла билмәрәм (Пауза.). Нечәнчи мәртәбәдир бура?

Аслан. Алтынчы.

Гәдимбәј. Јердән чох ајрылмысан, бала. Һеч олмаса јајлары кәл кәндә. Өзүн дә јазығсан, кәл, о дәрәләрин сујундан ич, тәпәләрин көј-көјәртисиндән је, ол анаданкәлмә. Нә төкүрсән зәһәр кими дәрманы гарнына? Әллијә чатмысан?

Аслан. Бәли.

Гәдимбәј. Дүнәнин ушағысан. Елә дејирсән, орам ағрыјыр, бурам ағрыјыр. Сәксәни һаглыјырам, диш ағрысындан ајры азар-безар танымырам.

Аслан. Она көрә ки...

Гәдимбәј. Једијимиз дә халисдир, кејдијимиз дә, һәлә бир дедијимиз дә (Гәдимбәј чамаданы ачыр.).

Аслан. Һә, Чығатај, көрәк инди бәјбабан бизә нә кәтириб.

Гәдимбәј. Бунлары анан гојуб. Кәнд совгатыдыр.

Чығатај. Бәһ-бәһ, әвәлик, өјмәдәрән, моруг мүрәббәси, Тәбии дәрманлар.

Гәдимбәј (чамадандан бир чал папаг чыхарыр). Буну оғлума кәтирмишәм.

Аслан. Чох сағ ол.

Гәдимбәј. Сәнә јох еј, сән гырағa дур, өз оғлума.

Аслан. Ај сағ ол, инди мән чыхдаш олдум?

Гәдимбәј. Һәлә инди билирсән? (Чығатајы көстәрир.) Буну тапан күндән сән чыхдашсан. Мәнә бах, о һансы мејвәдир ки, калы ширин, дәјмиши ачы олур?

Аслан. Калы ширин, дәјмиши ачы? Елә мејвә ола билмәз.

Гәдимбәј. Һә, о өвладдыр (Чығатајы көстәрир.). Калы ширин, (Асланы көстәрир) дәјмиши ачы.

Аслан. Һә, јахшы сөздүр.

Чығатај. Сағ ол, баба, кәл бир сәни мач еләјим.

Гәдимбәј. Ај залымоғлунун верими, көрүрсән, бајагдан мач еләмирди бабасыны.

Телефон зәнки. Аслан дәстәјн котүрүр.

Аслан. Ало! (Чығатаја) Сәни истәјир (Чығатај дәстәји көтүрүр)..

Чығатај. Бәли, һә... јахшы, кәлирәм (Дәстәји асыр.). Мән кедәси олдум.

Аслан. Наһар елә, сонра!

Чығатај. Јарым саата кәлирәм.

Чығатај чыхыр.

Аслан. Ағабәј, сән бир бунунла әмәлли даныш.

Гәдимбәј. Нә барәдә?

Аслан. Хошума кәлмир.

Гәдимбәј. Нијә? Көзүмчыхдыја салма бу ушағы. Анасы рәһмәтлик овчунун ичиндә сахларды ону. Үрәји сыныгды, јадындан чыхартма, Аслан, өвлад үчүн ата чөрәк, ана үрәкдир!

IV ШӘКИЛ

Ниһалын еви. Ниһал, Рејһан модалар журналына бахыр.

Рејһан. Бах, көр, нә јахшы фасондур. Контраст рәнкләр... Гијамәтдир! О бағламада бу фасона тутан парчалар вар, тикдирсәнә (Сүкут.). Јахшы јадыма дүшдү, бурда, сизин блокда, индичә балдызыны көрдүм.

Ниһал. Һә, Дилбәркилә кәлиб-кедир.

Рејһан. Хејир ола, о һардан һара?

Ниһал. Мән дә билмирәм. Ахыр вахтлар јаман даданыб онлара.

Рејһан. Әјниндә дә елә бу парчадан палтар варды.

Ниһал. Јәгин, Әмин она да көндәриб.

Рејһан. Мәктуб алырсан?

Ниһал. Кимдән?

Рејһан. Кимдән олачаг. Сәнә нә олуб, һеч белә дејилдин. Елә бил һеч киши јадына дүшмүр.

Ниһал. Еһ, сән дә! Јадыма дүшәндә нә олачаг?

Рејһан. Нә вахт кәлир?

Ниһал. Һәлә чох вар.

Рејһан. Бәс дарыхмырсан?

Ниһал. Мәни нә сорғу-суала тутмусан? Башына сөз гәһәтдир?

Рејһан. Һамы әрә кедәндән сонра белә олур?

Ниһал. Нечә?

Рејһан. Белә дә, сәнин кими.

Ниһал. Мән һамы дејиләм, бир нәфәрәм.

Рејһан. Чох гәрибә гызсан.

Ниһал. Ај гыз, өзүндән даныш. Севкиндән, һиссиндән, көрүшләриндән. Сәнә гулаг асмаг истәјирәм. Де көрүм, көрүшәндә нәдән данышырсыныз? Бачынын гулағына пычылдамазсан? Һиссинизи бир-биринә нечә дејирсиниз?

Рејһан. Һисси демирләр ки, һисс еләјирләр.

Ниһал. Ах, кәнчлик! Дүнјада кәнчликдән, сәрбәстликдән бөјүк не'мәт ола биләр?

Рејһан. Јохса сән гочасан? Фәргимиз нә гәдәрдир ки...

Ниһал. Рејһан, бу күнләрин гәдрини бил. Бу саат дүнјада сәндән хошбәхт, сәндән зәнкин адам јохдур.

Рејһан. Нијә?

Ниһал. Севирсән. Севкиндә сәрбәстсән. Сән бу саат кәрәк вахта дејәсән: Дајан, тәләсмә, мән сәни шәрбәт кими ичмәк, нәғмә кими динләмәк истәјирәм.

Рејһан. Бу саат ганадым олсајды учардым. Галхардым булудлардан да јухары, вар сәсимлә гышгырардым: Еј инсанлар, учун, учун, јүксәлин!

(Маһны)

Бир пајыз ахшамы, јағырды кур јағыш,
Сапланды көнлүмә аловлу бир бахыш,
Гамашды көзләрим, бахдығча мән она,
Көзләрдә нә әфсун, көзләрдә нә мә'на!

НӘГӘРАТ

Дајан, дајан, дајан заман, дајан,
Заман дајан, заман дајан, дајан.
Һичрана олмасын аман!

Ниһал.

Бир пајыз ахшамы, ики гәлб бир олду,
Булудлар дағылды, дәрјалар дурулду.
Нәғмәләр пычылдар көј мәнә, јер мәнә,
Севирәм еј һәјат, сиррини вер мәнә.

НӘГӘРАТ

Рејһан. Мән маһныја гулаг асанда тикан да көзүмдә чичәк ачыр.

Ниһал. Јох, о маһныдан дејил, севкидәндир. Севән адам јарпагларын пычылтысында да маһны ешидир. Доғрудан да мәним бачымсан. Биз бачы дејилик е... Достуг, достуг.

Рејһан. Бәс нечә? Бәјбабам демишкән, дост достла тән кәрәк, тән олмаса кен кәрәк.

Ниһал. Бәјбабан кимдир?

Рејһан. Мәним јох еј, онун ки.

Ниһал. Бај сәни! Көр бу кәдә гызын үрәјинә нечә кириб, өзү бир јана, бабасындан ситат кәтирир.

Рејһан. Нејләјим... Јазыг Исмајыл!

Телефон зәнки.

Ниһал. Ало!.. Һә, евдәјәм... бир аздан... амма кәл, һа... Мүтләг!

Рејһан. Ким иди?

Ниһал. Рәфигәмдир. Дејир, сизә кәлмәк истәјирәм. Вачиб ишим вар.

Рејһан. Дејәсән, сөһбәти кизлидир?

Ниһал. Һә.

Рејһан. Онда мән кедим. Јазыг Исмајыл!

Гапы зәнки. Ниһал өзүнү итирир. Рејһан гапыја кедир. Әмин кәлир. Рејһан онун бојнуна сарылыр.

Рејһан. Әмин!

Ниһал. Әмин! Сән... бәс... нә тез?

Әмин. Көзләмирдин, һә?

Ниһал. Доғрудан... һеч көзүмә инана билмирәм.

Әмин. Көрүрсән ки, кәлмишәм.

Рејһан. Хош кәлмисән, һәмишә евиндә-ешијиндә.

Әмин (Ниһала). Нә олуб, ај гыз, нијә гурумусан?

Ниһал. Һеч... һеч билмирәм... (Өзүнү әлә алыр.). Јаман гаралмысан, бир аз да.... сыныхмысан.

Әмин. Сыныхмышам! Амма сән, көз дәјмәсин, јахшысан.

Ниһал (пауза). Бәс, нијә белә хәбәрсиз?

Әмин. Бирдән олду.

Ниһал. Һәмишәлик кәлмисән, јохса...

Әмин. Һәлә билмирәм.

Әмин отаға кечир.

Ниһал. Гурбанын олум, Рејһан, өлдүјүм күндүр, мәнә көмәк!

Рејһан. Нә олуб?

Ниһал. Инди бура бир нәфәр кәләчәк. Бағышла мәни, олур, һәјатдыр. Инди мәни сорғу-суала тутма. Сонра һамысыны данышарам. Мән бир нәфәрлә... Инди о бура кәләчәк.

Рејһан. Сән нә данышырсан?

Ниһал. Дедим, сорғу-суалын вахты дејил. Чых, гапынын ағзына. Индичә кәлмәлидир. Де ки, ичәри кирмәсин.

Рејһан. Ниһал, ахы...

Ниһал. Јалварырам, мәни хилас елә!

Рејһан. Бәс ајыб дејил, мән она нечә?..

Ниһал. Нә дејирсән, де, инди, сәнә әл ачмышам. Амма тез гајыт!

Әмин әлиндә дәсмал јан отагдан чыхыр. Рејһан тәрәддүд едир, истеһзалы нәзәрләрлә бачысыны сүзүр, сонра чыхыр.

Әмин. О һара кетди?

Ниһал. Кәләр.

Әмин. Бәлкә мәндән гачды?

Ниһал. Сәндән нијә?

Әмин. Бәлкә...

Ниһал. Нә бәлкә?

Сөзсүз данышыг. Дәһшәтли мусиги

V ШӘКИЛ

Ниһалын ме'марлыг е'малатханасы. Диварлардан лајиһәләр асылыб. Ниһал, прораб.

Ниһал. Дејирсән, релјеф олсун һамар күзкү кими. Шаблон бир бина тикәк, һә?

Прораб. Шаблон дејәндә ки, чыхмыр да, нејләјәк? Инанын мәнә, гајалары партлатмасаг мүмкүн олмајачаг. Дүнән Гуламзадә илә чох көтүр-гој еләдик. Көрдүк лајиһә бир сөз дејир, гајалар ајры сөз.

Ниһал. Бунлар һамысы һесабланыб. О бири биналара да е'тираз еләјирдиниз, нә олду, тикилмәди?

Прораб. Өзүнүз көрдүнүз ки, нә әзијјәтлә баша кәлди.

Ниһал. Әзијјәтсиз иш јохдур.

Прораб. Сиз ме'марлар хошбәхтсиниз, кағыз үзәриндә бина шәкли чәкмәјә нә вар ки. Гајадан хәбәриниз јох, дашдан хәбәриниз јох. Инди, кәл, бу дәрә-тәпәнин үстүндә тик көрүм, нечә тикирсән.

Ниһал. Усталыг да елә ордадыр.

Прораб. Ме'мар гыз! Бизә бир аз күзәштә кедин. О јандакы гајаны учураг. Релјеф һамарлансын, ишимиз јүнкүлләшсин.

Ниһал. Һеч билирсән нә данышырсан? Сән бунунла мәним әсас фикримә балта чалырсан.

Прораб. Ај сәнин фикринә гурбан олум, бина бинадыр да... Бурда нә фикир, нә дүшүнчә?

Ниһал. Сән елә билирсән, бина елә беләчә даш јығымыдыр? Хејр, јолдаш прораб, јаранан һәр шеј дүшүнмәли вә дүшүндүрмәлидир! О, сәнәт әсәридир. Мән о дәфә Гуламзадәјә изаһ еләдим. Елә билдим ки, о мәни баша дүшдү... Инди дә сәни көндәриб. Гулаг ас, бу ансамблын ады нәдир?

Прораб. Истираһәт зонасы!

Ниһал. Тәбабәтдә тәзә бир истилаһ јараныб: иглим мүаличәси — ландшафтотерапија. Тәбиәтин бүтүн мадди сәрвәтләри илә јанашы, мә'нәви сәрвәти дә вар: сакитлик! Тәбиәтин өз аһәнкдар нәғмәси: суларын шырылтысы, јарпагларын пычылтысы, гушларын чәһ-чәһи...

Прораб. Бәһ-бәһ-бәһ, адам инди орда ола!

Ниһал. Јарат, кет орда да динчәл! Мәним ансамблым бах, буна хидмәт едир. Мән истәјирәм ки, истираһәт зонасы тәбиәтин бир парчасы олсун. Онун ичиндә әрисин.

Прораб. Јахшы арзудур! Ахы, имканы да нәзәрә алмалыјыг.

Ниһал. Имканымыза нә кәлиб...

Прораб. Гајаларын ичинә саланда, ахы, бу јазыг бина, бinduлыгдан чыхыр, јөндәмсиз бир шеј олур.

Ниһал. Сәни гынамырам, өјрәнмисән гуту биналара... Мән лајиһәми дәјишмәјәчәјәм, буну бирдәфәлик билин!..

Прораб. Сизин кими көзәл гадына белә сәрт данышмаг јарашмыр. Көзәллијинизә ујғун кәлмир.

Ниһал. Көзәллик һаггында да тәсәввүрүн көһнәдир, јолдаш прораб, көзәллик — тәзаддадыр, ејнијјәтдә дејил.

Прораб. Паһ атоннан! Билирсиниз, ме'мар ханым, мән һәр дәфә сизә баханда...

Ниһал. Нә һаллар кечирдијинизин мәнә дәхли јохдур.

Прораб. Ону демирәм, истәјирәм елә сизинлә мүбаһисә еләјим, сизин галбинизә... нечә дејим...

Ниһал. Јол тапым, һә?

Прораб. Бәли.

Ниһал. О гәлбә кедән јоллар да лајиһәм кими, дәрәли-тәпәли, дашлы-гајалыдыр.

Прораб. Нә олар? Чәфасыз, сәфа јохдур ки.

Ниһал. Инди ки, еләдир, кет, лајиһәнин чәфасыны чәк! Гуртардыг.

Прораб. Ме'мар ханым!

Ниһал. Нә дејирсән, прораб аға?

Прораб. Дејирәм, сизин јолунузда...

Әмин кәлир.

Ниһал. Таныш олун, јолдашымдыр (прорабы көстәрир). Мәним тәзә ансамблымын прорабы!

Прораб өзүнү итирир.

Прораб. Јахшы, Ниһал ханым, мән кетдим.

Ниһал. Бујурун, кәлән һәфтә кәләчәјәм. Јериндә јохларыг.

Прораб. Көзләјәчәјик, ме'мар гыз. (Кедир.).

Дәрин пауза.

Әмин. Ме'мар гыз! Мәни бу адама әрин кими тәгдим еләјәндә өзүн өз сөзүндән диксинмәдинми?

Ниһал. Әмин, бәсдир, сән кәләни мәним башыма нә ојун ачырсан?! (Рејһан кәлир.) Нечә олду, һансы рајона дүшдүн?

Рејһан. Һәлә билмирәм...

Ниһал. Бәс тә'јинат олмады?

Рејһан. Јох! Јахшы, мән кетдим.

Әмин. Нијә кәлмишдин, инди нијә кедирсән? Јохса мәним јанымда даныша билмирсиниз? Истәјирсиниз мән кедим?

Ниһал. Әмин, бәсдир!

Рејһан. Мән кедирәм.

Әмин. Рејһан, дајан! Сәнин јанында бачына сөзүм вар. Сән дә ешит. Мән истәјирәм ки, сән өзүн дејәсән, бу нә сөһбәтдир? (Сүкут.) Нијә чаваб вермирсән? Мән билмәк истәјирәм, дејиләнләр доғрудурму?

Ниһал. Мәндән нијә сорушурсан? Дејәнләрдән соруш.

Әмин. Онда сүбут елә ки, бу деди-годудур. Сән өзүн мәнә көмәк еләмәлисән, әкәр јаланса, елә еләмәлијик ки, сәнин үстүндән бу ләкә көтүрүлсүн.

Ниһал. Мән нејләмәлијәм?

Әмин. Мән сәнин үрәјини көрмәк истәјирәм, өз овчум кими. Гуртар мәни шүбһәдән.

Ниһал. Мән һеч нә билмирәм, өзүн нечә истәјирсән, о чүр дә фикирләш!

Әмин. Белә олмаз, Ниһал, мән билирәм ки, көзәл гадын һаггында чох сөз данышарлар. Нә чохдур дүнјада көзү көтүрмәјән. Бизим баламыз вар. Нијә бир-биримизи алдадаг? (Ниһал әзаб ичиндә гыврылыр, сөз тапа билмир.).

Ниһал. Мән күнаһкар дејиләм.

Әмин (она јахынлашыр). Онда бах көзләримин ичинә! (Ниһал ондан узаглашыр.) Нијә гачырсан?

Рејһан (галхыр). Мән кедирәм.

Әмин. Бачынын әвәзинә сән утанырсан? Јох, кетмәјәчәксән, отур. Кәлдијим дәгигәдән һисс еләмишәм ки, әввәлки Ниһал дејилсән. Мәктубда јазыланлар доғру имиш.

Ниһал. Инди ки, беләдир, даһа мәндән нијә сорушурсан?

Әмин. Мән истәјирәм ки, өзүн бојнуна аласан, өзүн дејәсән. Һеч олмаса, бурда ријакар олмајасан.

Ниһал. Нејчүн сән истәјирсән ки, һамысыны мән дејим? Баша дүш, һиссими, фикрими сәнә чатдыра билмирәм. Ону сөзә чевириб дејә билмирәм. Она көрә јох ки, мән сәндән һәгигәти кизләтмәк истәјирәм. Јох, она көрә ки, мәнә ајдын олан һәгигәт сәнә ајдын ола билмәз.

Әмин. Сән мәни бу гәдәр чаһил һесаб едирсән?

Ниһал. Јох, мәсәлә онда дејил, сән чох конкрет адамсан. Сән суалы да конкрет верирсән, чавабы да елә истәјирсән.

Әмин. Мән һәлә сәни баша дүшә билмәмишәм. Нә фикрин ајдындыр, нә өзүн.

Ниһал. Амма сән мәнә күн кими ајдынсан.

Әмин. Бәлкә елә буна көрә сән мәним үчүн мараглы, мән сәнин үчүн марағсызам.

Ниһал. Башгасыны күнаһландыранда адам кәрәк өзүнә дә баха.

Сән һәмишә өзүнү, өз ишләрини, өз планларыны фикирләшмисән, һеч демәмисән ки, көрәк, бу бириси нә фикирләшир? Мәни нечә варамса, о чүр дә көрә билмәмисән, көрмәк истәдијин кими көрмүсән. Өзү дә елә билмисән ки, дүз көрүрсән. Јох! Сәһв еләмисән! Сән билмәмисән ки, мәним дә өз тәләбләрим вар. Мән дүнјаја сәнин көзүнлә баха билмәрәм.

Ә м и н. Мән елә билмишәм ки, биз бир адамыг. Көзләримиз дә бирдир.

Н и һ а л. Јох, сән елә билмисән ки, мән сән олмалыјам; амма сән мән олмамалысан. Сән худбинсән, Әмин, көрүрсән, Әлчәзаирә кедәндә мәндән сорушмадын, амма бир мәктуба көрә орада иш-күчүнү атыб кәлмисән. Мәнә көрә? Јох, јенә өзүнә көрә, өз адына көрә.

Ә м и н. Нечә јә'ни өзүмә көрә? Бәс сәнин намусун мәним дејил? Бәс мән сәни севмәмишәм?

Н и һ а л. Севмисән, амма сәнин севкинин әввәли дә мә'лум олуб, ахыры да. Бурадан бура гәдәр. Өлчүсү, чәкиси мә'лум олан севки — севки дејил, Әмин! Сәнин додагларын мәнимлә данышыб, фикрин кимјә формулалары ачыб. Сән ишләдијин лабораторијаны дүнја һесаб еләмисән.

Ә м и н. Ахы, адам өз пешәсинә вурулмалыдыр. Мәним ихтираларым, мәним аләмимдир, һәјатымдыр.

Н и һ а л. Мәкәр мән өз сәнәтими севмирәм? Анчаг, һәјат јалныз көрдүјүн бу лајиһәләрдән ибарәт дејил. Бу лајиһәләр, өлчүләрдир, бичиләрдир. Прорабы көрдүнмү? Билирсән нијә кәлмишди. Бу өлчүләр, бичиләр орада... гајаларын үстүндә ајры чүр алыныр. Бә'зән дүз кәлмир. Һәјаты өлчүләрин, формулаларын галыбына салмаг чәтиндир. Ахы, һәјат һеч бир галыб, һеч бир чәрчивә танымыр.

Ә м и н. Мән сәни һансы чәрчивәјә салмышам, һансы арзуну көзүндә гојмушам?

Н и һ а л. Билирсәнми, Әмин, мән һәр шејдә көзәллик ахтармышам. Ишимдә дә, адамлара мүнасибәтимдә дә, охудуғум китабларда да, һәтта чај ичдијим стәканда да... Нијә маһнылара гулаг асырыг? Истәјирик ки, һәјатын дибинә енмәјәк.

Ә м и н. Сән чохданын хәјалпәрәстисән.

Н и һ а л . Бах, елә фәргимиз дә бундадыр.

Ә м и н. Јахшы!

Әмин кедир.

Р е ј һ а н. Илаһи, бу нә мүсибәтдир? Мән бу јашда нә гәдәр јалан, нә гәдәр рија көрмүшәм? Ахы, о билмир, биз ки, билирик... Сән нечә дејә билдин ки, мән күнаһкар дејиләм? Мәндән утанмадын, бәс өзүндән, өз вичданындан нечә?

Н и һ а л. Јенә дејирәм, мән күнаһкар дејиләм.

Р е ј һ а н. Нечә јә'ни?

Н и һ а л. Сиз мәни баша дүшмәзсиниз!

Р е ј һ а н. Анчаг о, бир шеји баша дүшдү.

Н и һ а л. Нәји?

Р е ј һ а н. Сән она күнаһсыз олдуғуну сүбут еләмәк истәјиркән ону севмәдијини сүбут елədин!

Н и һ а л. Јахшы, јахшы!..

Р е ј һ а н. Мәни јандыран одур ки, сән мәни дә бу хәјанәтә шәрик еләдин. Мән о күндән өзүмә кәлә билмирәм. Баша дүш, хәчаләтимдән өлүрәм. Јер ајрылмыр ки, јерә кирим. О күн мән она јанашыб «ичәри кирмә, әри кәлиб» — дедијим заман о мәним һаггымда нә фикирләшиб? Јәгин күлүб, үрәјиндә дејиб ки, бу да бачысынын тајыдыр.

Н и һ а л. Бәсдир. Өмрүндә бир дәфә мәнә јахшылыг еләмисән, ону да башыма чахырсан!

Р е ј һ а н. Јахшылыг! (Күлүр.) Јахшылыға бах. Хәјанәтә арха дуран, јол ачан јахшылыг. Мәним сәнә еләдијим биринчи јахшылығын әсил ады билирсәнми нәдир? Алчаглыг! Сән вадар еләдин мәни, сән! Илк аддымым гијамәтдир. далы уғурлу олсун!

Н и һ а л. Бәсдир!

Р е ј һ а н. Нә бәсдир!? (Рејһан Ниһала һүчум чәкир. Онун јахасындан бәрк јапышыр.) Утанмырсан? Утанмырсан?

Н и һ а л. Әл чәк! Бәсдир!

Р е ј һ а н. Сән мәндән бөјүк олмасајдын, мән сәнин әсил адыны дејәрдим. Сән... сән...

Рејһан Ниһалы бәрк силкәләјир. Ниһал ону итәләјир.

Н и һ а л. Күчүк! Сән мәни нә һесаб еләјирсән? Мәним гәлбимдәки фыртынадан хәбәрин јохдур! Сән нә һагла мәни мүһакимә едирсән? Јох, мән һеч кәсә ичазә вермәрәм. Сиз кимсиниз? Сиз нә билирсиниз, мән нә чәкирәм. Ахы, мән инсанам! Мәним дә өз һиссләрим вар. (Һәрәси бир тәрәфдә әјләшир. Ортаја дәрин сүкут чөкүр). Мән позғун дејиләм. Мәһәббәт сонрадан кәлди. Говмаға чалышдым, мүмкүн олмады. Бәлкә дә мәним һаггым јох иди. Әрли гадын башгасыны севә билмәз. Анчаг бу, гуру бир һөкмдүр, бу сөзүн үрәкдән хәбәри јохдур. Севдим, онда баша дүшдүм ки, һәјат нәдир? Јашамагдан мәгсәд нәдир? Әкәр мән севкими ичимдә боғсајдым, бу хәјанәт олмаздымы? Нијә сиз хәјанәти биртәрәфли баша дүшүрсүнүз, сиз баша дүшүн ки, мән Әмини севмәдән онунла јашадығым заман ријакар идим, сахтакар идим. Мән севиб тәмизләндим. Ријакарлыгдан хилас олдум. Инди мән Әминә јох, ријакарлыға хәјанәт еләмишәм.

Р е ј һ а н. Онда евләнин.

Н и һ а л. Олмаз.

Р е ј һ а н. Нијә?

Н и һ а л. Бәс ушаг?

Р е ј һ а н. Ушаг кеч-тез билмәјәчәк ки, сән... (Сукут.) Ниһал, јалварырам сәнә, әл чәк бу ојундан. Нә өзүнү алдат, нә дә әрини. Бирдәфәлик бу ишә сон гој. Өзүн бојнуна ал, һамысыны ач, де. Кет истәдијинә. Истәјирсән о киши илә мән данышым?

Н и һ а л. Јох.

Р е ј һ а н. Инди ки, сән, мәһәббәтиндә өзүнү һаглы һесаб еләјирсән, тамам тәмизлән. Әрини алдатма. Ријадан, сахтадан гачмаг үчүн мәһәббәтини боғмадын. Чох јахшы! Бурда мән дә сәни баша дүшүрәм. Ахы, индики һалында да башга чүр сахтакарсан.

Н и һ а л. Безмишәм, бу јаланлардан. О да севир, мән дә... Үчүнчүсү дә әзаб чәкир. Шүбһә ичиндә гыврылдыгча она да јазығым кәлир.

Р е ј һ а н. Јалварырам сәнә, Ниһал, көтүр телефону бу саат о кишијлә данышь. Гурбанын олум, данышь.

Ниһал галхыр. Әли әсә-әсә телефон нөмрәсини јығыр.

Н и һ а л. Ало, мәнәм. Јанында адам вар? Һә, онда мән данышым, сән мәним дедикләрими тәкрар еләмә. Гулаг ас, һамысыны она дејибләр... Јох, сән олдуғуну билмир. Мән даһа буна дөзә билмирәм. Бу ишә сон тојмаг лазымдыр. Јазығы нә гәдәр алдадаг? Биз дә јазығыг, о да. Мән һамысыны ачыб дејәчәјәм она. Дејәчәјәм ки, бир-биримизи севирик. Бир-биримизсиз јашаја билмирик. Јох, биз бирләшмәлијик. Нечә? (Дәстәк Ниһалын әлиндән дүшүр.)

Р е ј һ а н. Нә олду?

Н и һ а л. Асды.

VI ШӘКИЛ

Асланын еви. Гәдимбәј тәк. Телефон зәнки. Гәдимбәј дәстәји көтүрүр.

Г ә д и м б ә ј. Һә... мәнәм! Чығатај, сәнсән? Һә, сәһәр јенә кетмишдим, ора. О, сарысан гыз—назирин гапычысы, телефон нөмрәсини алды

мәндән, деди, кет отур евдә, чағырарыг сәни. Инди отурмушам гырт тојуг кими евдә, зәнк көзләјирәм. Әлачым нәдир? (Дәстәји асыр. Телефон зәнки. Дәстәји көтүрүр). Һә, кими истәјирсән? Данышан Гәдимбәјдир, Чығатајын бабасы. Чығатај евдә јохдур. Бәс сән кимсән? Кәләндә нә дејим? Рејһан? Хосровун гызы? Ајрысыдыр? Нә олар... (Аслан кәлир.) Кәләндә дејәрәм. Баш үстә (Дәстәји асыр.).

Аслан. Кимдир? Нә дејир?

Гәдимбәј. Чығатајы истәјир.

Аслан. Һәмин о гыз иди данышан. Көрүрсән?

Гәдимбәј. Нәји?

Аслан. Гыз јаман јапышыб, әл чәкмир, ушаг илишиб (Пауза.).

Гәдимбәј (тәрс-тәрс ону сүзүб). Сән өзүн аз илиширдин?

Аслан. Ағабәј, сән бу ушаға чох дил вермә (Пауза.). Бу күн данышдым сизин назирлә.

Гәдимбәј. Јанына кетмишдин?

Аслан. Јох, телефонла данышдым.

Гәдимбәј. Она демәдин ки, јанына кәләнләри нијә гәбул еләмирсән? Будур, сәһәрдән онун зәнкини көзләјирәм.

Аслан. Сән гәбул күнүндә кетмәмисән... Бир дә сәни танымајыб. Кәрәк дејәјдин ки, мән филанкәсин атасыјам.

Гәдимбәј. Нијә? Ајрысы адам дејил?

Аслан. Ағабәј, сән елә билирсән ки, назирин ајры иши, күчү јохдур?

Гәдимбәј. Нијә гышгырырсан, елә билирсән әмәлән-задынам? Әлгәрәз, кеч мәтләбә, нә деди?

Аслан. Дејир, атанын шикајәти дүздүр, архајын олсун, тәдбир төкәчәјик.

Гәдимбәј. Инанан даша дөнсүн!

Аслан. Нијә инанмырсан?

Гәдимбәј. Чох ешитмишик бу сөзләрдән. Һәр кәндә кәлән белә зурнадан бирини верир бизә, биз дә чала-чала отурурут.

Аслан. Јох, назирин сөзү сөздүр!

Гәдимбәј. Сөзүн нәјинә инаным? Бир сөз сән дејирсән, бир сөз дә о... Буна дејәрләр, сөз алвери. Ортада иш јохдур. Әслиндә кәрәк сөзә инанасан. Кишинин сөзү олан јердә өзү олмалыдыр. Амма нејләјәсән ки, олмур (Пауза.). Кәрәк мәни апарајдын онун јанына

Аслан. Сән нејләјәчәкдин ки?

Гәдимбәј. Мән билирәм ки, она нә дејәрдим.

Аслан. О да бирини дејәрди.

Гәдимбәј. Онда мән дә дејәрдим ки, сөздән тохам. Иш көр, иш! Отурмусунуз кабинетдә. Ишиниз кағызлара гол чәкмәкдир. Оралардан хәбәриниз јохдур. Кедәк, голу орда, о әријән торпагларын үстүндә чәк. (Пауза.)

Аслан. Ағабәј, отурмусунуз кәнддә, һеч бир шејдән хәбәриниз јохдур. Елә билирсиниз һәр шеј өзү-өзүндән јаранмыр? Бунун үчүн смета тутулмалыдыр, пул бурахылмалыдыр.

Гәдимбәј. Онлары мән дә билирәм.

Аслан. Ағабәј, јахшы, сабаһ кедәрик бәрабәр.

Гәдимбәј. Лазым дејил. Өзүм кедәрәм. Инди о мәни гәбул еләмәсин көрүм нечә еләмир. Көрүнүр, чомағын о бири башыны дөндәрмәјәндә иш кетмир.

Аслан. Јахшы, јахшы, һирсләнмә.

Гәдимбәј. Иш-күч төкүлүб галыб, мән бурда гәбул көзләјирәм.

Аслан. Сәнин бурда да ишин вар, Ағабәј! Чығатајын мәсәләсини сән өзүн бир јөн үстә гој, сонра кет. (Пауза.). Билирсән, Ағабәј, мән де-

мирәм ки, истәмәсин. Әввәл-ахыр бу, бир адамы истәмәлидир. Амма мәсәлә бундадыр ки, бу ушаг өз бабыны тапмајыб.

Гәдимбәј. Таныјырсан ону?

Аслан. Таныјырам, о гызын аиләси хошума кәлмир.

Гәдимбәј. Нә тәһәр јә'ни?

Аслан. О тәһәр ки, о гызын бачысы...

Гәдимбәј. Нечә ки?

Аслан. Мәни бағышла. Ағабәј, үзр истәјирәм, әри ола-ола өзкәси илә... (Пауза.) Инди нечә билирсән? Белә бир гыз бизә јарашар?

Гәдимбәј. Лап јәгин билирсән?

Аслан. Лап јәгин.

Гәдимбәј. Һә... Бу јахшы иш олмады (Пауза.). Амма бир дә бахырсан ки, ај мәнимлә олсун, улдузун көзүнү пүләрәм. Бир дә билирсән, ај оғул, замана дәјишиб. Бахырсан ки, бир атанын ики оғлунун һәрәси бир чүрдүр. Бири ширдир, бири түлкү (Чығатај кәлир. Гапыны аралајыб бахыр. Кери чәкилир.).

Аслан. Ағабәј, сәрчә јумуртасыны бүлбүлүн алтына гојсан сәрчә чыхар, ја бүлбүл?

Гәдимбәј (фикирли). Һә... нәсил артырмаг һејван ишидир, әсил артырмаг инсан иши.

Аслан. Олмаз ки, елә таныдығымыз адамын гызыны алаг? Хосров нә тәһәр адамдыр?

Гәдимбәј. Адамлығыны дејә билмәрәм. Ешитмишәм ки, бөјүкләрдәнди.

Аслан. Јахшы адам олмасајды, бөјүмәзди.

Гәдимбәј. Пис адамлар бөјүмүр?

Аслан. Кечәк мәтләбә.

Гәдимбәј. Мәтләб одур ки, сәнин нијјәтини билирәм. Рәһмәтлик анасы да буну мәнә демишди.

Аслан. Пис олар?

Гәдимбәј. Өзү нә дејир?

Аслан. Јан кечир.

Гәдимбәј. Һә, инди кәлдин мән дејәнә. Көнүл севән көјчәк олар.

Аслан. Ағабәј, инди биз нејләјәк? Билирәм, ону чох истәјирсән. Амма ону өзбашына гојмаг олмаз

Гәдимбәј. Һаглысан, бала, дејирәм, көрәсән, гыз өзү нә тәһәрдир?

Аслан. Нә биләк?

Гәдимбәј. Чығатајын ки, көзү тутуб гызы, о да билмәз.

Аслан. Әлбәттә, көзү тутулуб да. Әввәлләр китаб әлиндән дүшмәзди. Бу гызла тапышаны тамам дәјишиб. Евдә-ешикдә тапылмыр.

Гәдимбәј. Бу мәрәзә тутуланлар һамысы елә олур.

Аслан. Мән дүнјаны тутуб дурмајачағам. Сабаһ мәнсиз онун һалы нечә олачаг? Дедим, нә гәдәр мән сағам, далыны охусун, алим олсун. Апардын кәндә. Мән дә бир сөз дејә билмәдим. Инди кәлиб, бахырам ки...

Гәдимбәј. Дедикләринин чохуна шәрикәм. Бирчә о алим сөзүнә јохам. Кәрәк елә алим ола? О гәдәр көнтөј алимләриниз вар ки... Бу да гој адам олсун.

Аслан. Олсун да.

Гәдимбәј. Адамлығына сөз ола билмәз, су кими сафды.

Аслан. Елә мәним дә горхум орасындадыр. О, сәнә инаныр. Мәним адым олмасын, сән ону бу јолдан дөндәр. Мән разы олмарам ки, мәним евимә хәјанәт ајаг бассын. Бајаг сән өзүн дедин, Чығатај чох сафдыр. О гыз ону аддымбашы алдадар, бу бәдбәхтин хәбәри дә олмаз.

Чығатај һөвлнак ичәри кирир.

Ч ы ғ а т а ј. Аға... сән... сән... танымадығын адам һаггында...

Ону гәһәр тутур, данышa билмир.

А с л а н (өзүнү итирир). Танымасам демәрәм.

Ч ы ғ а т а ј. Танысајдын онун барәсиндә...

А с л а н. Кәс сәсини, ушаг!

Ч ы ғ а т а ј. Ушаг, ушаг! Мән нә гәдәр ушаг олачағам?

Г ә д и м б ә ј. Бура бах (Асланы көстәрир.), әлли јашы вар, амма мәним үчүн јенә ушагдыр.

А с л а н. Ата һәмишә өвладыны дүшүнүр.

Ч ы ғ а т а ј. Өвладынын әвәзинә? Ахы, нијә? Аға, јалварырам сәнә, гој мән истәдијим кими дүшүнүм. Ахы, мәним дә ағлым вар. Бағышла мәни, аға, нијә мән кәрәк сәнин кими дүшүнәм?

А с л а н. Она көрә ки, сән дүз дүшүнә билмирсән.

Ч ы ғ а т а ј. Нә олар, гој сәһв едәјим. Јыхыланда да өз сәһвим үчүндән јыхылым, мәни ағрытсын. Онда дүзү әјридән өзүм сечәрәм.

А с л а н. Кеч олар.

Ч ы ғ а т а ј. Инсан јыхыла-јыхыла јеримәк өјрәнир. Гој јыхылым, нә олар, һәјат өзү һамысыны өјрәдәчәк.

А с л а н. Һәјат, инсаны дејил, инсан һәјаты истәдији кими гурмағы бачармалыдыр. Ону да сән бачармајачагсан.

Ч ы ғ а т а ј. Ахы, сән о күн демирдин ки, дүнјаја өз көзүнлә бах? Демирдин ки, өзкәнин чешмәјини көзүнә тахма? Инди нә олду?

А с л а н. Инди көрүрәм ки, һәләлик, чешмәксиз кечинә билмәјәчәксән... о гыз сәнин көзүнә елә пәрдә чәкиб ки, сән һеч нә көрмүрсән. Де көрәк, о гызын бачысы вар?

Ч ы ғ а т а ј. Бәли.

А с л а н. Өзү дә ме'мардыр?

Ч ы ғ а т а ј. Бәли.

А с л а н. Әринин ады Әминдир?

Ч ы ғ а т а ј. Адыны билмирәм, ону билирәм ки...

А с л а н. Әлчәзаирдә иди, тәзә кәлиб. Дүздүр?

Ч ы ғ а т а ј. Кәлмәјини билмирәм, амма... бәс сән бунлары һардан билирсән?

А с л а н. Мән билирәм, сәнсә... чох шеј билмирсән.

Ч ы ғ а т а ј. О, мәндән һеч нә кизләмәз.

А с л а н. Кизләтмәз? Бәс, онда евләриндәки фыртынаны нијә демәјиб сәнә? Бәс нијә демәјиб ки, әри бурда олмајанда бачысы... өзкәси илә...

Ч ы ғ а т а ј. Јох, бәлкә... бәлкә... о да һеч билмир?

А с л а н. Билир, сәндән кизләдир, мән разы олмарам ки, сән елә бир адамла гоһум оласан. Киши ол, ишдир мәсәләни ачмалы олсан, гыза де, бунлары өзүм өјрәнмишәм. Мәни бу ишә гатма! (Чығатај һөвлнак гапыдан чыхыр. Гәдимбәј дә ону тә'гиб едир. Гапыда Әминлә тоггушурлар.)

Ә м и н. Аслан!

А с л а н. Бој! Әмин! Балам, нә тез? (Пауза.) Нә вахт кәлмисән? (Көрүшүрләр.)

Ә м и н. Завода кетмишдим, сәни тапа билмәдим. Кәлдим евә.

А с л а н. Кәлишин хејирдирми?

Ә м и н. Ичазә илә кәлмишәм.

А с л а н. Хејир ола? (Әмин әзаб чәкир. Чаваб верә билмир.) Евдә бир шеј олмајыб ки, саламатлыгдыр? Рүстәм тез-тез баш чәкирди сизә... Мән дә хәбәр тутурдум. Корлуг чәкмәјибләр ки? (Пауза.) Ә, сәнә нә олуб? Нијә чаваб вермирсән?

Ә м и н. Билмирәм һардан башлајым.

А с л а н. Ордакы ишләриндән хәбәрим вар. Афәрин! Јаман ад чыхармысан, балам! Мән елә белә дә билирдим.

Ә м и н. Аслан! Мән бир дә ора гајытмајачағам.

А с л а н. Нијә? Јохса мүвәффәгијјәтдән башын кичәлләниб? Јахшы, бәсдир! (Пауза.) Һәлә әввәлчә сәнин бу көзләнилмәз кәлишини гејд едәк, сонра данышарыг.

Конјак чыхарыр, гәдәһләрә сүзүр.

Ә м и н. Ичәси һалым јохдур. Сән мәнә гулаг ас.

А с л а н. Ахы, нә олуб? Нијә кетмәк истәмирсән?

Ә м и н. Буну сорушма!

А с л а н. Јахшы ишләмисән, адын мәркәзи гәзетләрдә чәкилир. Сәнә көрә тәшәккүр алмышыг. Башымызы учалтмысан. Бунларын һамысына көрә чох сағ ол. Бәс, инди, орадакы ишләри нечә јарымчыг гојмаг олар? Ахы, бу, дөвләт ишидир, әзизим, арада мүгавилә вар.

Ә м и н. Нә олур-олсун, мән кетмәјәчәјәм!

А с л а н. Сәнинки олду тәрслик. Елә дә иш олар? Севинә-севинә кетмишдин ки, ора?

Ә м и н. Инди вәзијјәт ајры чүрдүр.

А с л а н. Белә олмаз. Сән мәни дә пис вәзијјәтдә гојурсан.

Ә м и н. Мән бу ишин чәтинлијини дә билирәм, мүгавиләни дә баша дүшүрәм. Амма нә едим, Аслан, ајры әлачым јохдур. Сән дә мәни баша дүш.

А с л а н. Ахы, мән нәји баша дүшүм? Ачыг даныш кәрәк, нә олуб.

Ә м и н. Бу әлачсыз дәрддир.

А с л а н. Әмин, биз сәнинлә достуг. Сән мәнә дә дәрдини демәјиб, кимә дејәчәксән?

Ә м и н. Мән рүсвај олмушам.

А с л а н. Нә данышырсан? Нә рүсвај?

Ә м и н. Мән бу һалымда бир дә ора гајыда билмәрәм. Гајытсам да ишләјә билмәрәм. Баша дүш, мәним намусум ләкәләниб.

А с л а н. Дәли олмусан, нәдир?

Ә м и н. Ағлымы итирмишәм. Јухум әршә чәкилиб. Шүбһә мәни өлдүрүр.

А с л а н. Бу, һеч јахшы олмады (Пауза.), амма. Бәјәм һәр дејилән сөзә инанарлар? Ағыр дәрддир! Амма сән дә ушаглыг едәмә... Адамлары да танıјырсан. Сән инди рәсми даирәләрдә чох бөјүк һөрмәт газанмысан. Ахы, буну көзү көтүрмәјәнләр дә вар. Бәлкә дә сәни ләкәләмәк, ишдән сојутмаг, руһдан салмаг үчүн бу шајиәни јајырлар.

Ә м и н. Јох, јох, дејиләнләр бир јана, өзүм... Өзүм дә һисс етмишәм. Орда үрәјимә даммышды. Кечәләр јата билмирдим. Ичимдә бир сәс кечә-күндүз гышгырыб мәнә аман вермирди: «Кет, кет, евә!» Чәтинликлә ичазә алыб кәлдим. Кәлән кими дә һисс етдим.

А с л а н. Бәс өзү нә дејир?

Ә м и н. Ким?

А с л а н. Ханымын...

Ә м и н. Елә онун өз һәрәкәтләри дејилми мәни шүбһәләндирән?

А с л а н. Сән дејиләнләрә ујма. Өзүн јохла. Мәсәләнин көкүнә кет, сонра нәтичә чыхарт. Бура бах, истәјирсән Москва илә данышым, ону да апар өзүнлә.

Ә м и н. Сән нә данышырсан? Мәни нә һесаб едирсән? Нијә мәни баша дүшмәк истәмирсән?

А с л а н. Јахшы, јахшы, әсәбиләшмә.

Ә м и н. Дејиләнләр доғрудурса, мән онун үзүнә нечә баха биләрәм? Мән онунла нечә...

А с л а н. Јахшы, дүз дејирсән (Сукут.). Сөзүм јохдур, гал, өјрән (Телефон зәнки.). Ало! Имран, һә, ишләр нечәдир? Мән баша дүшә бил-

мирәм. Рүстәм нә истәјир биздән? Сех бу күн ишә дүшмәлидир, вәссәлам! Һә лап кечә саат бирдә дә олса. Һеч кәси евә бурахма, бир аздан кәлирәм. (Дәстәји асыр.). Дөрдүнчү сехи тә'мир елә тдирмишик. Дејир, јенә газ ахыр.

Ә м и н. Јахшы, мән кетдим.

А с л а н. Кет, амма өзүнү әлә ал. (Әмин кедир. Аслан кәзишир, дүшүнүр. Гәдимбәј кәлир; чох дилхордур.) Ағабәј, сән Чығатајла бир дә даныш......, бу ишдән әл чәксин! (Гәдимбәј тәрс-тәрс ону сүзүр, бир сөз демир. Аслан кедир. Гәдимбәј кәзинир).

Г ә д и м б ә ј. Һаглысан, бала, амма мән онунла нечә данышым, ахы? Инди нәсиһәт заманасы, дәрс вермәк вахты дејил. (Пауза.) Дәхли јохдур... јох, дәхли јохдур.

Рүстәм кәлир.

Р ү с т ә м. Баба, баба, хош күрдүк (Сүкут). Аслан Гәдимович евдәдир?

Г ә д и м б ә ј. Гәдимич?..

Р ү с т ә м. Һә, баба, Аслан мүәллим. (Гәдимбәј башыны тәрпәдир.) Чығатај нечә? (Гәдимбәј јенә башыны тәрпәдир.) Баба, директора дејәрсиниз ки...

Гәдимбәј ишарә еләјир ки, әјләшсин. Рүстәм әјләшир, маһныја гулаг асыр. Мусиги битир. Гоча бир хејли мусигинин тә'сириндән гуртара билмир, кечдән-кеч башыны галдырыр.

Г ә д и м б ә ј. Һә, бујур...

Р ү с т ә м. Мән Чығатајын достујам. Директор кәләндә дејәрсән ки, кәлмишдим.

Г ә д и м б ә ј. Ким кәлмишди?

Р ү с т ә м. Һә, мәним адым Рүстәмдир.

Г ә д и м б ә ј. Чох көзәл. Мәним дә адым...

Р ү с т ә м. Мән сизи таныјырам.

Г ә д и м б ә ј. Кимәм?

Р ү с т ә м. Чығатајын бабасы!

Г ә д и м б ә ј. Көрдүн танымырсан? Мән Чығатајын бабасы дејиләм, Чығатај мәним нәвәмдир.

Р ү с т ә м. Доғрудур, үзр истәјирәм (Пауза.). Јахшы, баба, һәләлик.

Г ә д и м б ә ј. Дајан көрәк, һара тәләсирсән?

Р ү с т ә м. Мәни көзләјирләр, мән өлүм.

Г ә д и м б ә ј. Һә, о јахшыдыр ки, сәни һардаса көзләјирләр. Сән кимәсә лазымсан. Вај о күндән ки, сәни һеч јердә көзләмирләр, сән һеч кәсә лазым дејилсән.

Р ү с т ә м. Һә, баба, доғрудур... машаллаһ елә сиз дә...

Г ә д и м б ә ј. Дејирсән, Чығатајын достусан, һә?

Р ү с т ә м. Бәли!

Г ә д и м б ә ј. Достлуг көзәл шејдир. Јахшы, достунун ишләриндән хәбәрин вар?

Р ү с т ә м. Һансы ишләриндән?

Г ә д и м б ә ј. Демәк истәјирәм ки, сирринизи нечә, бир-биринизә...

Р ү с т ә м. Бәли, бир-бirимиздән кизли бир ишимиз јохдур, мән өлүм!

Г ә д и м б ә ј. Чох көзәл!.. Сән онун истәдији гызы таныјырсан?

Р ү с т ә м. Бәли, баба, таныјырам.

Г ә д и м б ә ј. Нә тәһәр гызды?

Р ү с т ә м. Нечә дејим, гызды да... Ортабој, назик... сол јанағында да бир халы вар, мән өлүм.

Г ә д и м б ә ј. Ону демирәм. Сорушурам ки, хасијјәти, адамлығы нә тәһәрди?

Р ү с т ә м. Ону дејә билмәрәм.

Г ә д и м б ә ј. Сән о гызы мәнә көстәрә биләрсән?

Р ү с т ә м. Бах, бу күн саат 6-да сизин евин габағындакы бағда көрүшәчәкләр, мән өлүм!

Г ә д и м б ә ј. Мән дејирәм, Чығатај билмәсин.

Р ү с т ә м. О нечә ола биләр?

Г ә д и м б ә ј. О чүр олар ки, сән Чығатајы бир јарым саат ләнкидәсән. Мәним онунла сөһбәтим вар. Бачарарсан?

Р ү с т ә м. Бачарарам.

Г ә д и м б ә ј. Ағыздан бүтөвсән?

Р ү с т ә м. Бәли... бәли...

Сөзсүз данышыг, мусиги.

VII ШӘКИЛ

Көрүш јери. Гәдимбәј кәлир. Гырмызы күрсүнү тапыр, әјләшир, тәсбеһ чевирир. Рејһан кәлир, әјләшир, тәәччүблә Гәдимбәји сүзүр.

Г ә д и м б ә ј. Јаман тутулуб һава (Сүкут.). Бир аз әввәл гијамәт һава варды (Сүкут.). Бакы беләдир дә... Билмәк олмур... (Рејһана тәрәф дөнүр.) Елә дејил, гызым?

Р е ј һ а н. Еләдир.

Г ә д и м б ә ј. Әввәлләр Бакыда бир тозанаг оларды ки... кәл көрәсән. Јахшы ки, бу бағлары салдылар. Бу вахтачан һәрә бир ағач әксәјди, буралар чәннәт оларды.

Р е ј һ а н. Һеч олмаса бундан сонра әкәләр.

Г ә д и м б ә ј (сүкут). Тәләбәсән, гызым?

Р е ј һ а н. Бу ил гуртардым.

Г ә д и м б ә ј. Мүбарәк олсун! Сәнәтин нәдир?

Р е ј һ а н. Мүәллим!

Г ә д и м б ә ј. Чох көзәл! Балаларымыза тәрбијә верәчәксән... Мүәллимлик—сәнәтләрин башыдыр. Амма мүәллим өзү кәрәк елә... ола ки, сөзүнә инаналар.

Р е ј һ а н. Еләдир, баба, јохса бу охшајар натәмиз адамын ағзы көпүкләнә-көпүкләнә тәмизликдән данышмасына.

Г ә д и м б ә ј. Нә олар, гој данышсын. Сөзүнүн нә кәсәри олар, нә әсәри. Гызым, сәнә бир рәвајәт данышым. Гәдимдә бир арвадын ушағы хәстәләнир, әлач еләјә билмирләр. Арвад ешидир ки, узаг бир шәһәрдә јахшы бир һәким вар. Ушағыны көтүрүб араба илә кәлир һәмин шәһәрә. Көрүр һәкимин гапысында хәстәләр дајаныб нөвбәјә. Ахшама јахын нөвбә чатыр. Һәким ушағы көрән кими анасындан сорушур: — Ушаг нә јејиб? Арвад чаваб верир ки, ән чох једији хурмадыр... Һәким дејир ки, кет сабаһ кәл, әлачыны дејәрәм... Гәриб шәһәр, таныш јох, билиш јох. Арвад күчәләрдә сәһәри ачыр. Кәлир һәкимин јанына. Јенә ахшама јахын нөвбә чатыр арвада. Арвад ичәри кирән кими, һәким ушағы гучағына алыб дејир: — Бала, бир нечә күн хурма јемәјәсән!.. Сонра үзүнү анаја тутуб дејир. Кедә биләрсән. Арвад дејир:—Бәс дәрман? Һәким дејир, дәрманы елә одур ки, бир нечә күн хурма јемәсин. Ана әсәбиләшиб һәкимә дејир:—Сән нечә һәкимсән? Елә буну дүнән дејә билмәздин? Һәким дејир. — Бачы, мән өзүм дүнән хурма јемишдим. Дүнән ушаға хурма јемә десәјдим, сөзүмүн кәсәри олмазды. Бу күн, бу ушағын хәтринә хурма јемәмишәм ки, сөзүмүн кәсәри олсун.

Р е ј һ а н. Көзәл сөздүр, баба! Амма бу нәсиһәтләр белә биртәһәрдир еј...

Г ә д и м б ә ј. Нә тәһәр?

Р е ј һ а н. Нәсиһәт фајдасыз шејдир.

Г ә д и м б ә ј. Һә, гызым, дүз дејирсән. Гујуја су төкмәклә гују сулу олмаз... адамын кәрәк заты гырыг олмаја.

Р е ј һ а н. Сизә бир суалым вар, баба. Бах, бир адам, өзү дә лап јахын адамыныз, дејәк оғлунуз, јахуд гызыныз бирдән-бирә дәјишә...

Г ә д и м б ә ј. Нечә јә'ни дәјишә?

Р е ј һ а н. Сән о адама һөрмәт едәсән, ону тәмиз бир адам кими таныјасан, бирдән ајылыб көрәсән ки, бу о чүр дејилмиш, онда нечә оларсыныз?

Г ә д и м б ә ј. Адам бирдән-бирә дәјишә билмәз. Әкәр о адамын пислијини сән инди көрүрсәнсә күнаһ өзүндәдир.

Р е ј һ а н. Јахшы, әввәлчәдән билмәмишәмсә, күнаһ мәндәдир! Инди мәним бундан сонракы һалым нечә олсун?

Г ә д и м б ә ј. Мән сәни баша дүшүрәм, гызым.

Р е ј һ а н. Баба, дејирәм, көрәсән, адамлар нијә өзләрини кизләдир? Амма ушаглар елә олмур. Онларын үрәкләри дилләриндәдир. Бөјүдүкҹә, адамлар үрәкләрини, фикирләрини дәмир сандыға гојур, ағзыны да килидләјир. Олмаз ки, елә олдуғумуз кими көрүнәк?..

Г ә д и м б ә ј. Баша дүшүрәм. (Фикрә кедир.)

Р е ј һ а н. Белә шејләри фикирләшәндә бәјбабам демишкән, адам галыр одла су арасында.

Г ә д и м б ә ј. Сәнин дә бәјбабан вар, гызым?

Р е ј һ а н (өзүнү итирир). Һә, баба, һәлә үзүнү көрмәмишәм. Дејирләр, бир нурани кишидир.

Г ә д и м б ә ј. Јәгин ки, гајынатандыр.

Р е ј һ а н. Јох, гајынбабамдыр.

Г ә д и м б ә ј. Гызым, инди мәним сәнә бир суалым вар.

Р е ј һ а н. Бујур, баба.

Г ә д и м б ә ј. Инди бурда әјләшмишик, сөһбәтди еләјирик. Сән, дүз дејирсән, үрәјини ән јахын адамларындан кизләдәнләр вар. Беләсинә мән дә пис бахырам, сән дә. Амма бә'зән көрүрсән ки, бу елә мәндә дә олур.

Р е ј һ а н. Олмамалыдыр, баба.

Г ә д и м б ә ј. Әлбәттә олмамалыдыр. Инди сән дә гызым, һеч олмајыб ки, јахын адамындан бир сирр кизләдәсән? Анҹаг әввәлҹә әмәлли фикирләш а...

Р е ј һ а н (фикирләшир, бирдән). Олуб, баба, олуб.

Г ә д и м б ә ј. Олуб?

Р е ј һ а н. Һә, бир дәфә, Өзү дә лап бу јахынларда.

Г ә д и м б ә ј. Көрүрсән, гызым, биз башгаларынын ајыбыны көрә билирик, амма өзүмүзүнкүнү јох. Сағ ол, гызым, сән үрәјини ачыб мәнә дедин, бу мәрдликдир. Хошум кәлди.

Р е ј һ а н. Кизләтмишәм, баба, өзү дә ән јахын адамымдан.

Г ә д и м б ә ј. Амма кәрәк бундан сонра олмаја (Пауза.). Һава ачылды, булуд кечди, јағмады. Амма јағсајды, јахшы оларды.

Ајаға галхыр.

Р е ј һ а н. Нијә, баба?

Г ә д и м б ә ј. Јағышдан сонра һәр шеј көзәлләшир, һава тәмизләнир. Бу дүнјадыр, гызым, дағ дағa говушмаз, инсан инсанла говушар. Нә билирсән, бәлкә... Заман бизи јенә көрүшдүрдү...

Р е ј һ а н. Еләдир, мән чох шад оларам.

Гәдимбәј кедир. Рејһан әјләшиб козләјир. Чығатај кәлир.

Р е ј һ а н. Чығатај, нијә кечикдин? (Сукут.) Бир шеј олмајыб ки? (Сукут.) Јәгин, нәсә олуб? (Сукут.) Нијә данышмырсан? Сәнә нә олуб?

Ч ы ғ а т а ј. Билирсән! Јахшы билирсән!

Р е ј һ а н. Баша дүшмүрәм. Нә демәк истәјирсән?

Ч ы ғ а т а ј. Әмәлли фикирләш, тапарсан?

Р е ј һ а н. Чығатај!

Ч ы ғ а т а ј. Бачынкилдәки фыртына нә мәсәләдир? (Сукут.) Бәс, сән, бу әһвалаты нијә мәнә демәмисән?

Р е ј һ а н. Чох үрәк ачан хәбәр иди ки...

Ч ы ғ а т а ј. Биз анд ичмәмишдик ки, бир-биримиздән кизли һеч бир сирримиз олмајачаг? Сән индидән белә едирсән, бәс, бунун ахыры нечә олачаг?

Р е ј һ а н. Утандым, дејә билмәдим.

Ч ы ғ а т а ј. Бәс инди утанмырсан?

Р е ј һ а н. Нә десән һаглысан... амма сәнин ганыны гаралтмаг истәмәдим. Бирдә ки...

Ч ы ғ а т а ј. Рејһан, сәнин бачынын күнаһы өз күнаһыдыр. Бунун сәнә бир тикә дәхли јохдур. Мәни јандыран сәнин өз күнаһындыр. Сәнин буну мәндән кизләтмәјиндир. Мәни баша дүш, сахталыгдыр. Бу сахталыг бөјүјүб хәстәлијә чеврилә биләр.

Р е ј һ а н. Күнаһкарам!

Ч ы ғ а т а ј. Мән јалана, сахтакарлыға дөзә билмирәм, дөзә билмирәм! Баша дүшүрсәнми?.. Ријазијјатдан зәиф охујардым. Ев тапшырыгларыны еләјә билмәздим. Ушаглар бир-бириндән көчүрәрди. Мән бачармаздым. Елә билирсән, мүәллими алдатмагдан утанардым? Хејр, өзүмөзүмдән утанардым. Башгасындан утанмамаг олар, вај о күндән ки, өзүн-өзүндән утанмајасан. Өзүн-өзүнү алдадасан. Көтүр бачыны, елә билирсән о, јалныз әрини алдадыб? Јох, өзү-өзүнү алдадыб!

Р е ј һ а н. Бачымын вәзијјәти чох мүрәккәбдир. Биз ону баша дүшә билмәрик.

Ч ы ғ а т а ј. Нәји баша дүшә билмәрик? Бачын нә истәјир бу дүнјадан? Евн-ешијн, әри, јахшы күзәраны...

Р е ј һ а н. Ев-ешик, јахшы күзәран һәлә һәјат дејил. Бәс севки?

Ч ы ғ а т а ј. Бачын севмәјиб?

Р е ј һ а н. Әрини јох!

Ч ы ғ а т а ј. Зорла вериб ләр?

Р е ј һ а н. Хејр.

Ч ы ғ а т а ј. Бәс нә истәјирди? Кетмәјәјди.

Р е ј һ а н. Чығатај, һәјат бизим назымызы чәкән, гајғыкеш анамыз дејил, тәләбкар саһибимиздир. О, чох заман бизим арзумузча олмур. Бачым... инди севиб.

Ч ы ғ а т а ј. Сән јенә мәни баша дүшмәдин. Мән бачыны да сахтакарлыгда күнаһландырырам. Јохса, әлбәттә, сонрадан севмәк олар. Дүнјада һәр шеј мүмкүндүр. Анҹаг мәни өзүмдән чыхаран одур ки, севмәјә-севмәјә әри илә нечә јашаја билиб? Нијә ону алдадыб? Һәтта, јадына кәлирми? Сән мәнә бачынын аиләсини тә'рифләјирдин. Ај белә севирләр бир-бирләрини... Мәһәббәт бурдан кәлди, меһрибанлығ ордан кетди. Бу имиш онун мәһәббәти?

Р е ј һ а н. Нијә биз инсанлар башгаларына амансыз олуруг? (Узагдан көрүнән бинанын үстүндәки антена чубугларыны көстәрир.) Она бах. Көрүрсәнми о антена чубугларыны? Онлары евләримизин дамына санчыб дүнјанын о башында јашајанларын дәрдини, гәмини, азарыны, безарыны ешидирик, көрүрүк. Амма бир дам алтында јашадығымыз гоншумузун дәрдиндән, азарындан хәбәримиз олмур. Өзүмүзә гапанмышыг. Нә олајды, о антена чубугларыны дамларын үстүнә јох, үрәкләримизин башына санчыб, јахынларымызын дәрдинә, азарына шәрик ола биләјдик.

Ч ы ғ а т а ј. Инсанын гәлбиндә антена олмасајды, сән дедијин антенаны да јарада билмәзди. Дүздүр, јахынларымызын дәрдинә шәрик олаг, амма онлары алдатмајаг. Намус оғрусу, вичдан оғрусу олмајаг.

Р е ј һ а н. Мән дә әввәл, Ниһалы гынадым, данладым, һәтта даладашдыг. Сонра баша дүшдүм ки, о да башга чүр бәдбәхтдир. Дүнјада елә

шејләр вар ки, биз һәлә онлары баша дүшә билмәрик. Севмәк...

Чығатај. Мән онун севкисинә дә инанмырам. Севдијинә кетсә, сабаһ да ону алдадачаг.

Рејһан. Бурда дејибләр, дад јарымчыг әлиндән. Биз авропалы кими дүшүнүб, асијалы кими јашајырыг.

Чығатај. Авропаны көзүмүзә дүртдүјүнүз јетәр. Чаз бејнимизи думанландырды. Бир аз да «Узундәрә» дә ојнајаг.

Рејһан. «Узундәрә»нин ахыры Хачмазда гуртарыр һа, чаван оғлан!

Чығатај. Хејр. «Узундәрә»јә ајағымызы бәрк бассаг, о бизи дүнјанын о башына апарар.

Рејһан. Инди сән биздән нә истәјирсән?

Чығатај. Јаман јердә ахшамладыг. Бизимкиләр дә ешидиб бу әһвалаты. Билирсән дә, сәнә демишәм. Намус мәсәләсиндә мәним атам адама бир тикә дә күзәштә кетмәз.

Рејһан. Бура бах, мән һеч кәсин боғазында галан артыг тикә дејиләм. Сөзүнү ачыг де, гуртарсын.

Чығатај. Бу бојда ајыбы өрт-басдыр еләмәјә чалышырсыныз. Амма чиданы чувалда кизләтмәк олмаз.

Рејһан. Севмәк ајыб дејил, чаван оғлан! Севиб, сонра гачмаг ајыбдыр! Сән дә елә о кишинин тајысан. Лә'нәт олсун о севкијә ки, јахындан балача јел өтән кими бөјрү үстә дүшәчәк. Инди мән сәни јахшы таныдым. Бачым дүз дејирмиш, севкини дә бәрк ајагда сынајарлар.

Чығатај. Рејһан!

Рејһан. Артыг сөз лазым дејил.

Рејһан кедир. Чығатај ону тә'гиб едир. Гәдимбәј илә Рүстәм кәлир.

Рүстәм. Далашдылар.

Гәдимбәј. Һә, бала, јаман далашдылар. Ики үрәјин арасына кирмәк бүлбүл јувасыны дағытмагдан күнаһдыр.

Рүстәм. Көрәсән, буну ким дејиб Чығатаја?

Гәдимбәј. Атасы. О да билмирәм һардан өјрәниб. Дејир, әри Чәзаирдә оланда...

Рүстәм. Һарда? Әлчәзаирдә?

Гәдимбәј. Һә, тәзә кәлиб. Дејир, евләриндә мә'рәкәдир.

Рүстәм. Һә, белә де... Бәлкә бу Рејһан Әминин балдызыдыр?

Гәдимбәј. Һә, Әмин... Сән һардан танијырсан?

Рүстәм. Әмин бизим ишчидир дә. Әлчәзаирдә иди. Тәзә кәлиб. Чох јахшы адамдыр, мән өлүм.

Гәдимбәј. Сән онларын евини танијырсан?

Рүстәм. Кимин?

Гәдимбәј. Гызын бачысынын дејирәм.

Рүстәм. Һә!.. Әри бурда олмајанда маашы мән апарырдым евләринә.

Гәдимбәј. Бу гыз јаман хошума кәлди. Дејәсән, јаман тәрсдир, иш позулса, нејләјәк?

Рүстәм. Биз нејләјә биләрик ки?

Гәдимбәј. Еләјәрик, мәнә дә Гәдимбәј дејәрләр!

Сөзсүз сәһнә. Мусиги

VIII ШӘКИЛ

Әминин еви. Ниһал, Рејһан. Ниһал чамаданыны јығыр.

Рејһан. Ахы, һара кедирсән? Сәнин бурда ишин-күчүн. О бојда иш башламысан.

Ниһал. Ајры әлачым јохдур. Бир нечә ајлыға олса да кетмәлијәм.

Рејһан. Бәс Әмин?

Ниһал. Бу күн һамысыны ачыб она дејәчәјәм.

Рејһан. Сонра?

Ниһал. Сонрасы сонра... (Пауза.)

Рејһан. Ниһал, дејирәм, бәлкә...

Ниһал. Һә... Нә бәлкә?..

Рејһан. Мән ону билирәм ки, әкәр сән өзүн ачыб демәсән... Әмин...

Ниһал. Мән дә билирәм. Амма мән Әминә, онун инсанлығына, шәхсијјәтинә һәддиндән артыг һөрмәт еләдијимдән ону алдатмајачағам. Һамысыны дејәчәјәм. Бир дә ахы, о, мәним ушағымын атасыдыр.

Рејһан. Мән сәндән елә бу чавабы да көзләјирдим. Бәс, о кишијә нечә, демисәнми?

Ниһал. Јох!

Рејһан. Нијә?

Ниһал. Еһтијач көрмүрәм.

Рејһан. Амма мәнә елә кәлир ки, ахырынчы дәфә онунла данышмалысан. Гој билсин ки, онун намәрдлији бизә чох баһа баша кәлди.

Ниһал. Јох, бачым, лазым дејил.

Рејһан. Нечә лазым дејил? О, ев јыхмады, көнүлләр јыхды. Фикирләшдикчә адамы дәһшәт көтүрүр. Бу чүр чинајәтләр нијә мәчәлләјә дүшмүр? Нијә чәзасыз галыр?

Ниһал. Ев јыханларын чәзасы вар, үрәк јыханларын чәзасы...

Рејһан. Даһа мүдһиш олмалыдыр!

Ниһал. Онларын чәзасыны гој үрәкләри версин!

Рејһан. Онларда үрәк олсајды үрәк јыхардылармы? (Пауза.) Амма де көрүм, унуда биләчәксәнми ону?

Ниһал. Бәс, нијә баш көтүрүб гачырам? Онунла бир шәһәрдә галмаг, ејни һаваны удмаг мәнә чәтин олачаг. (Пауза.) Мән нә гәдәр кор олмушам, ону танымамышам... Инди танијырам. Амма, инсан өз һиссинин әлиндә нечә дә ачиз олурмуш. Нифрәт едирәм өзүмә дә, һиссимә дә, амма она нифрәт едә билмирәм, билмирәм бу нә сирдир, бу нә мө'чүзәдир?

Рејһан. Чәтин олачаг.

Ниһал. Ајры әлач јохдур.

Бачылар гучаглашыр. Һәр икиси долухсунур.

Рејһан. Амма сәни тәк бурахмајачағам! Мән дә кедәчәјәм сәнинлә.

Ниһал. Тәк нијә олурам? Бәс оғлум? Ону да көтүрәчәјәм.

Гапы зәнки. Ниһал гапыны ачыр. Јан отаға кечир. Чығатај көрүнүр.

Чығатај. Рејһан, көрдүм јатагханада јохсан... Мәчбур олуб...

Рејһан. Наһаг кәлмисән!

Чығатај. Рејһан!

Рејһан. Гуртардыг, кедә биләрсән!

Чығатај. Рејһан, мән сәрт данышдым, бағышла...

Рејһан. Бу сөзләр артыгдыр, Чығатај! Мән бачымла кедирәм.

Чығатај. Һара?

Рејһан. Сәнә дәхли јохдур.

Чығатај. Рејһан, ахы... биз...

Рејһан. Сән ки, мәни танијырсан, дедим, гуртарды! Артыг сөз лазым дејил, кедә биләрсән!

Чығатај кедир.

Ниһал. Сән нијә белә еләдин?

Рејһан. Белә дә лазымды.

Ниһал. Ахы, нә олуб? Далашмысыныз?

Рејһан. Һә..

Ниһал. Нә үстдә?

Р е j һ а н. Сорушма!

Н и һ а л. Јох, сиз кәрәк ајры чүр оласыныз.

Р е j һ а н (һөнкүрүб ағлајыр). Сән онунла данышмаг истәмирсән, амма мән данышачағам.

Н и һ а л. Кимилә?

Р е j һ а н. О кишијлә...

Н и һ а л. Гәтијјән!.. Мән сәнә гадаған едирәм!

Әмин кәлир, чамаданлары көрүб тәәччүб едир.

Ә м и н. Кетмишдим идарәнизә, еризә вермисән, ајры шәһәрә кедирсән, нә үчүн? (Сукут.) Рејһан, инчимә, бизи тәк бурах!

Р е j һ а н. Мән кәнар адам дејиләм. Истәјирәм...

Н и һ а л. Рејһан, сән горхма, кет, бир аздан кәләрсән.

Рејһан кедир.

Ә м и н. Сән доғрудан кетмәк истәјирсән?

Н и һ а л. Бәли!

Ә м и н. Һара?

Н и һ а л. Онун фәрги јохдур. Биз артыг бир јердә јашаја билмәрик.

Ә м и н. Ниһал, бу сәнин гәти гәрарындыр?

Н и һ а л. Бәли.

Ә м и н. Јох, сән нә данышырсан? Бизим өвладымыз вар. Бир дә мән сәнә инанмаг истәјирәм. Бәлкә мәни инандырасан. Анд ич! Анд ич ки, сән тәмизсән... (Сукут. Ниһал әзаб чәкир.). Һеч олмаса, мәни алдатмаг үчүн анд ич! Мән сәнә инаныб алданмаг истәјирәм. Дүнјада алданыб јашамаг да мүмкүндүр (Ниһал әлләрилә башыны тутур, тәрәддүд едир.).

Н и һ а л. Јох, јох. Әмин, кифајәтдир, алчалма, кишијә алчалмаг јарашмыр.

Ә м и н. Сәнә бир суалым вар:—Бәс, сән севмәјә-севмәјә мәнимлә нечә јашамысан?

Н и һ а л. Мән ки, фикирләримдә, һиссләримдә онсуз да сәндән ајры идим. Мәкәр бунун өзү хәјанәт дејилди? Бәс, нијә сән бу хәјанәтә дөзүрдүн?

Ә м и н. Мәнә десән ки, ачыдыр, ич бу дәрманы, ичәрәм, ағзымы да туршутмарам. Сән демисән, ич буну, шәрбәтдир. Ичмишәм, амма көрүрәм зәһәр кими ачыдыр. Түпүрүрәм. Ону бил ки, мән ачылыға түпүрмүрәм, јалана түпүрүрәм.

Н и һ а л. Мән дә бу јалана сон гојмаг истәјирәм. Бу евдә һәр шеј сахтадыр. Бах, о күлдандакы кағыз күлләрдән тутмуш, мәнә, сәнә гәдәр.

Ә м и н. Мәни гатма! Мән сәни севмишәм. Әкәр севмәсәјдим, ачыг дејәрдим: «Мәни бағышла, сәнинлә јашаја билмирәм». О заман сәнин әлинә белә тохуна билмәздим.

Н и һ а л. Бах, бу мәним күнаһымдыр. Чәтин олуб, амма дөзмүшәм.

Пауза.

Ә м и н. Мәни кимә дәјишмисән?

Н и һ а л. Буну демәјәчәјәм.

Ә м и н. Нијә, бәс нијә мәни севә билмәдин?

Н и һ а л. Нә дејим? Нијәсини билсәјдим нә варды ки... (Пауза.) Сән баша дүшә билмәдин ки, сән сәрһәдли севирсән, мән сонсузлуғу. Сән адилији севирсән, мән мүстәсналығы. Сән икимизин арасында таразлыг јаратмаға чалышырдын. Амма билмирдин ки, таразлыг дургунлугдур. Мәним дургунлугдан зәһләм кедир.

Ә м и н. Мән буналары һисс едәјирдим. Амма күман етмирдим ки, сән мәни башгасына дәјишә биләрсән. Она көрә ки, сәндә јалан, сахтакарлыг көрмәмишдим.

Н и һ а л. Әмин, баша дүш. Сән өз мәһәббәт маһныны һәмишә нот үзәриндә чалмысан. Мән исә әввәлчәдән мүәјјән олунмуш нот үзәриндә долашмағы севмирәм. Мән даһа чох нота дүшә билмәјән хырдалыглары, чаларлары севирәм.

Ә м и н. Доғрудан да биз башга-башга адамларыг... Јох, јенә сәнә шүкүр, сән мәрдсән, бојнуна алдын. Адам да вар ки, чинајәтинин үстүнә чыхырсан, дејир, бу мән дејиләм, сән, пис көрүрсән. Бах бу, дәһшәтдир!

Н и һ а л. Мән сәни јахшы танидығыма көрә...

Ә м и н. Мәни севмирсәнсә, билдир, өзүнү кизләтмә! Сән бу чүр адам олмадығына көрә, нәһајәт, үрәјини ачыб дедин. Буна көрә дә, сон дәфә ичмәк истәјирәм сәнин сағлығына (Араг шүшәсини алыр, гәдәһә төкүр, шүшәјә бахыб күлүмсүнүр). Бу да синтетик арагдыр, сахтадыр! (Гәдәһи вуруб сындырыр.) Сән һеч јерә кетмәјәчәксән, мән кедирәм. (Чибиндән әризәни чыхарыб масанын үстүнә атыр.) Елә бу кечә јола дүшүрәм.

Н и һ а л. Јох, сән нијә?

Ә м и н. Дедим, гуртарды! (Әмин кедир. Ниһал тәк дүшүнүр, отагда кәзиниир. Гәдимбәј кәлир.)

Г ә д и м б ә ј. Олар?

Н и һ а л. Бујурун... сиз...

Г ә д и м б ә ј. Өзкәси дејиләм. Инди танијачагсан.

Н и һ а л. Бујурун, әјләшин.

Г ә д и м б ә ј. Көрүрәм, фикрин дағыныгдыр. Бәлкә ајры вахт кәлим?

Н и һ а л. Јох, јох, нијә ки?

Г ә д и м б ә ј. Чығатај мәним нәвәмдир (Сукут.). Танымадын дејәсән? Нечә дејим, бачыны истәјән оглан...

Н и һ а л. Һә, билирәм, индичә...

Г ә д и м б ә ј. Бир аз габаг, мән ону елә һалда көрдүм ки, билсәјдим ки, мәни гапындан говачагсан, јенә кәләрдим. Күнаһдыр, гызым, күнаһ! (Пауза.) Гызым, сән Рејһанын бөјүјү, мән дә Чығатајын. Бу ушаглар кәрәк арада накам галмајалар. Нечә билирсән?

Н и һ а л. Ону ким истәр ки?

Г ә д и м б ә ј. Әлбәттә, һеч ким истәмәз. Амма көрүрсән ки, биз истәмәсәк дә олур. Инди биз нејләјәк ки, бу ушаглар арзуларына чатсынлар?

Н и һ а л. Мән дә истәјирәм, хошбәхт олсунлар, амма билмирәм нејләјим?

Г ә д и м б ә ј. Һәрчәнд ки, күнаһ бизимкиндәдир... Бир јана баханда ону да гынамырам. Чавандыр, дәлиганлыдыр...

Н и һ а л. Ахы, нә үстә даләшыблар?

Г ә д и м б ә ј. Билмирсән?

Н и һ а л. Јох, гыздан сорушдум, демәди.

Г ә д и м б ә ј. Һалал олсун! (Дәрин сукут, Гәдимбәј әзаб чәкир.) Сән мәни бағышла, гызым. Мән сәнин гапына диләјә кәлмишәм, киләјә кәлмәмишәм. Амма сағгалымын ағлығына архајын олуб, бир-ики сөз демәк истәјирәм.

Н и һ а л. Бујур, әми.

Г ә д и м б ә ј. Дүнјада һәр шеј ола биләр. О гәдәр көрмүшүк. Палыд ағачынын јыхылмасыны көрмүсәнми? Јыхыланда јанындакы бөһрәләр дә әзилир. Һә, чох вахт бөјүкләрин хатасы кичикләрин башында чатлајыр.

Н и һ а л. Инди, сизи јахшы баша дүшдүм. Мән буна дөзә билмәрәм.

Г ә д и м б ә ј. Һә, онда кәл әл-әлә верәк, бу ишә әнчам чәкәк. Билирсән, гызым, иш ајры јердән долашыб. Мәсәлә бундадыр ки, бу ишдә ајагларыны јерә бәрк дирәјән мәним оглумдур. Чығатајын атасы... О разы дејил. Билирсән, нијә? Ахы, сәнин әрин онун достудур?

Н и һ а л. Достудур?

Г ә д и м б ә ј. Бәли. О, мәнә ачыг демир. Амма мән баша дүшүрәм. Сабаһ әрин она демәз ки, ај дост, мәним бошадығым арвадын бачысыны сән оғлуна нијә алырсан?

Н и һ а л. Әминин досту? О кимдир?

Г ә д и м б ә ј. Әринин директоруну дејирәм дә... Аслан!

Н и һ а л. Нечә? Нечә?

Г ә д и м б ә ј. Мәним оғлум дә... Аслан! Чығатајын атасы!

Н и һ а л. Ола билмәз, ола билмәз! (Гачыр.)

Гәдимбәј тәәччүб ичиндә галыр.

Г ә д и м б ә ј (телефон нөмрәсини јығыр). Чығатај, сәнсән? Һә, кәлирәм. Чых чөлә Бу саат мәни апар завода, атанын јанына!

IX ШӘКИЛ

Завод. Аслан. Гәрәнфил. Рүстәм. Гәрәнфил сөһбәт едә-едә кәлирләр.

Г ә р ә н ф и л. Заводда һәр кәс өз ишини көрсә јахшыдыр.

Р ү с т ә м. Ахы, гојмурсунуз. Аслан Гәдимович, бу вәзијјәтдә сехи ишә салмаг олмаз. Көзләмишик, бир аз да көзләјәк. Түстүнү ләғв еләјән гурғу ишә дүшмәјинчә...

А с л а н. Бир аз һөвсәләнизи басын, арамла данышын. Ону да билин ки, мән өлкәјә каучук вермәлијәм. Одур ej, сифариш үстүндән сифариш алырыг. Москва, Кујбышев, Ленинград заводлары биздән хаммал көзләјир. Онлара нә чаваб верәк, һә?

Р ү с т ә м. Бунунла белә, гајда-гануну позмаға ихтијарымыз јохдур. Аслан Гәдимович, бу зәһәрли сулар нә заман әмәлә кәлир?

Г ә р ә н ф и л. Мә'лумдур, технолокијаја дүзкүн әмәл олунмајанда.

Р ү с т ә м. Инди мәним тәләб еләмәјә һаггым вармы ки, гајдаја дүзкүн әмәл олунсун?

А с л а н. Бәли!

Р ү с т ә м. Әмәл еләмирсиниз. Сулар да зәһәрләнир, һава да. Зәһәрли сулары ахыдырсыныз дәнизә. Ахы, дәниз дә бизимкидир. Нијә разы олаг ки, Хәзәримиз бу һала дүшсүн, балыгларымыз мәһв олсун? Бәс, буну ким дүшүнмәлидир? Биз бурдакы хејримизи фикирләширик, амма дәниздәки зәрәримизи јох. Бәс, һаны бизим Хәзәрин мин чүр балығы, күрүсү?

А с л а н. Гуртардыг! Сән дә дәнизи фикирләширсән, заводу јох.

Г ә р ә н ф и л. Әввәл евин ичини, сонра чөлү дејибләр а...

Р ү с т ә м. Мән евин ичини чөлүндән ајырмырам. Чүнки евин ичи дә бизимкидир, чөлү дә.

А с л а н. Бәли дә. Инди дә бу бизә ичтимаијјәтдән дәрс дејәчәк. Баша дүш, план кәсирдәдир. Гурғуну көзләјә билмәрик. Сех бу күн ишләмәлидир.

Р ү с т ә м. Тәбиәтин горунмасы бу саәт һәр шејдән ваҹибдир, Аслан Гәдимович.

А с л а н. Әши, нә көзүмүзә сохурсунуз бу тәбиәти, бу ағач-уғачы. Синтетика әсриндә, кимја зәманәсиндә нә балыг, нә дәниз, нә ағач-уғач? Делијиниз о күрүнү инди алимләр лабораторијада алыр.

Р ү с т ә м. Амма сиз өзүнүз о күрүнү јемәзсиниз. Өзүнүзә лазым оланда Хәзәрин күрүсүнү ахтарырсыныз.

Г ә р ә н ф и л. Истәмирик, јемирик о күрүнү. Күрү јејәнә бир бах. Елә бил дәдә-бабасы күрү илә бөјүјүб.

А с л а н. Гуртардыг! Сех ишләјәчәк!

Аслан кедир.

Г ә р ә н ф и л. Ешитдин? Инди көрдүн ки, һарај-һәширин өзүнә галды?

Р ү с т ә м. Бунун һагг-һесабыны бир күн биздән истәјәчәкләр, мән өлүм!

Г ә р ә н ф и л. Хејр а... Буна да Аслан дејәрләр. Онун бир сөзү һәлә ики олмајыб. О, гајадыр, бала, сән елә һеј гышгыр, јел гајадан нә апара биләр?

Р ү с т ә м. Тәпәләри шиширдиб даг еләмәк бизим чаныымыздадыр. Өзүмүз пүләјиб шиширдирик, сонра өзүмүз дә әлиндән дад чәкирик.

Рүстәм, Гәрәнфил кедир. Аслан кәлир. Кабинетинә кечир. Ишығы јандырыр. Ниһалы көрүб тәәччүблә она јанашыр.

А с л а н. Ниһал! Сән... бурда нејләјирсән?

Н и һ а л. Горхма, мән сәнинлә көрүшмәк фикриндә дејилдим... Анчаг инди, сәни өзүнә танытмаг үчүн кәлдим.

А с л а н. Ниһал!

Н и һ а л. Сән мәни бу гәдәр ләјагәтсиз һесаб едирсәнмиш?..

А с л а н. Ниһал, инан ки, мән сәнин вәзијјәтини јахшы баша дүшүрәм.

Н и һ а л. Баша дүшмәк аздыр, һисс елә! Мән севмишәм. Севкимлә дә фәхр еләмишәм. Сән мәним севкими нә һесаб еләмисән? Јохса елә билирдин ки, мән ојнајырам? Јох, Аслан! Мән гәлбими сәнә верәндә әхлагсызлыг етдијими дүшүнмәмишәм. Сәнсә буну белә баша дүшмүсән?

А с л а н. Ахы, сән нә үчүн белә күман едирсән?

Н и һ а л. Мәним бачым, сәнин оғлуна лајиг дејил, һә? Она көрә ки, мән... пис адамам, мән сизин «мүгәддәс» аиләнизи ләкәләјә биләрдим?

А с л а н. Ниһал, бир баша дүш! Бәлкә дә онлар хошбәхт ола биләрди. Ахы, ортада биз варыг, буна кәрәк сән дә разы олмајасан. Онлар евләнсәләр, бизим вәзијјәтимиз нә олар?

Н и һ а л. Дејирсән, бизим күнаһымызын чәзасыны онлар чәксин? О јазыгларын тәгсири нәдир? Ахы, севирләр...

А с л а н. Мән бәлкә дә Чығатаја чох сәрт демишәм. Амма ајры әлачым јох иди. Бу севда баш тута билмәз! Мән бунун гаршысыны алмалыјдым.

Н и һ а л. Сәнин худпәсәндлијинә бир гурбан кифајәтдир. О да мәнәм. Сәнсә бурда хошбәхтсән.

А с л а н. Ниһал, әзизим, кәл бир нечә дәгигәлијә һиссимизи чиловлајаг, ағылла данышаг.

Н и һ а л. Сән мәнә мәһәббәт е'лан еләјәндә һиссини чиловламырдын! Онда сәнин һиссин данышырды. Бәс, инди нијә ағлыны јох, һиссини чиловламаг истәјирсән? Һәр шеј вәзијјәтә вә шәраитә көрә, һә? Маһирсән!..

А с л а н. Ниһал, сән бу ишин ахырыны фикирләширсән? Ахы, бир дүшүн, бизим арамызда гоһум-гудалыг нечә ола биләр?

Н и һ а л. Нә гәдәр дар дүшүнүрсән. О чаванлар, кичик гоһум-гудалыг һиссиндән чох јүксәкдә дурурлар. Әсл севәнләр елә шејләри көрмүр. Ону сән көрүрсән. Чүнки сән һәр шеји вахтын, шәраитин аршынынјла өлчүрсән. Чүнки сән ағыллы адамсан!

А с л а н. Ағылдан зијан чәкән олмајыб

Н и һ а л. Сәнин кими ағыллы адамлар мәғлуб олмур. Амма онларын гәләбә чалдығыны да көрән олмајыб.

А с л а н. Мәним үчүн күлүнч олмагдан өлүм јахшыдыр!

Н и һ а л. Јохса инди күлүнч дејилсән?

А с л а н. Инди сәнин гаршында күлүнчәм. Сән инди бу вәзијјәтиндә һәгигәти көрә билмирсән, вахт кәләр, мәнә һагг верәрсән.

Н и һ а л. Амма мән инди даһа бөјүк һәгигәти көрүрәм.

А с л а н. Һансы һәгигәти?

Н и һ а л. Сәни. Инди мән сәни көрүндүјүн кими јох, олдуғун кими

көрүрәм. Вәзијјәт сәнин үзүндәки масканы јыртды... Мән нечә алданмышаммыш... Сәнин вүгарына, ирадәнә, кишилик гүруруна...

Аслан. Демәк, бунлар да јохмуш?

Ниһал. Тәәссүф ки, вар!..

Аслан. Мән мәһәббәти ајры чүр баша дүшүрәм. Сәнин бүтүн дујғуларын јалныз бир мәһвәр әтрафында доланыр. Мәнә олан мәһәббәтин әтрафында! Анчаг мән о чүр ола билмәрәм. Мән сәнин јалныз гадынлығыны севмәмишдим. Мән сәндә елә бөјүк һиссләр, дујғулар көрмүшдүм ки... амма инди сән јалныз гадын кими данышырсан.

Ниһал. Бу барәдә данышмаға дәјмәз! Инди мән сәни јох, өз севкими севирәм. Хошбәхтәм ки, бу чүр севмәји бачармышам. Мән севкинин нә олдуғуну јахшы билирәм. Амма сән билмәдијинә көрә, о чаванларын севкисинә гылынч чәкирсән. Мән севкисиз јашамағын дәһшәтини билдијимдән, гојмајачағам ки, онларын севкиси ағлар галсын. Сәнә буну демәјә кәлмишдим. Мәни исә бир даһа көрмәјәчәксән!

Аслан. Һара кедәчәксән? (Она јахынлашыр.)

Ниһал. Јахын кәлмә, сәндән пласмаст ији кәлир! (Ниһал галхыр. Аслан она јахынлашыр.) Јахын кәлмә! Әлвида!

Рүстәм дәһлиздә көрүнүр. Ниһал кабинетдән чыхыр. Аслан онун ардынча кәлир.

Аслан. Ниһал, дајан, сөзүм вар...

Ниһал ону сајмајыб сәһнәдән чыхыр. Аслан Рүстәми көрүб ајаг сахлајыр, кабинетә кечир. Рүстәм һејрәт ичиндәдир. Әмин кәлир.

Әмин. Салам. Аслан бурдадыр?

Рүстәм. Бәли...

Әмин кабинетә кечир.

Әмин. Аслан! Мән худаһафизләшмәјә кәлдим, кечә учурам.

Аслан. Һара?

Әмин. Москваја, ордан да бирбаш Әлчәзаирә.

Аслан. Јахшы, евдә вәзијјәт нечәдир?

Әмин. Мәним евим јохдур, орда мәни иш көзләјир.

Аслан. Уғур олсун!

Әмин. Сағлығла!

Әмин чыхыр. Рүстәм онун архасынча бахыр. Һејрәт ичиндә чијинләрини чәкир.

Рүстәм. Һеч нә баша дүшә билмирәм... (Рејһан кәлир.) Рејһан, хејир ола? Индичә Ниһал да бурдајды?

Рејһан. Ниһал?

Рүстәм. Һә, елә габағынча кетди.

Рејһан (өз-өзүнә). Онда мән наһаг кәлмишәм.

Рүстәм. Хејир ола, гајынатанын јанына, нә әчәб?

Рејһан. Гајынатам кимдир? (Аслан кабинетдән чыхыб сехә кечир.) Бу... кимдир?

Рүстәм. Заводун директору... Сәнин гајынатан. Бәс танымырдын?

Гәдимбәјлә Чығатај кәлир.

Чығатај. Рејһан, сән һара, бура һара?

Гәдимбәј. Гызым...

Рејһан. Баба! Сиз...

Гәдимбәј. Чығатај мәним нәвәмдир, гызым.

Чығатај. Сиз танышсыныз?

Гәдимбәј. Сән бабаны нә билмишдин?

Чығатај (Рејһана). Сән бурда нә әчәб?

Рејһан. Атана сөзүм варды.

Чығатај. Кәл атамы бу ишә гарышдырмајаг. Өз ишимизи биз өзүмүз һәлл еләмәлијик.

Рејһан. Артыг кечдир.

Чығатај. Атам разы дејил, биз чыхыб кедәрик.

Рејһан. Мүмкүн дејил.

Чығатај. Ахы, нијә?

Рејһан. Атандан соруш! Атан мәним бачымы дүз адам һесаб еләмир. Ондан соруш, нә үчүн?

Чығатај. О нә билсин?

Рејһан. Билир, чүнки бачымын евини дағыдан сәнин атандыр.

Чығатај. Мәним атам? Ола билмәз!

Рејһан (истеһза илә). Ола билмәз!.. Биз һәлә һәјат үчүн һазыр дејилик, Чығатај. Биз чох шеји билмирик. Амма нијә белә олмалыдыр? Беләләри һарда јетишир, нечә јетишир, баба? О, сәнин оғлундур? Јох, адам инана билмир. Баба, сәнин көзләриндә үрәјин охунур. Бәс... бәс... о? О нијә белә дејил? Баба, о нијә адамлары алдадыр? Бу јалан, бу ријә, бу сахтакарлыг нәјә лазымдыр? Бунсуз јашамаг олмазмы? Баба, көр, бир нәфәрин сахтакарлығы нәләр төрәдә биләрмиш. Дилләрлә үрәкләр арасындакы мәсафә нә заман јох олачаг, баба, нә заман?

Чығатај. Рејһан, сән нә һагла мәним атамы...

Аслан кәлир, чох диггәтлә Рејһаны сүзүр.

Рејһан (Аслана). Дејәсән таныдыныз... Ахы, биз сизинлә бир дәфә көрүшмүшдүк.

Чығатај. Нечә? Һарда?

Рејһан. Инди көрдүнмү, Чығатај, көрдүнмү?

Рејһан кинајәли нәзәрләрлә Асланы сүзүб гачыр.

Чығатај (онун архасынча гачыр). Рејһан, һара, дајан!

Аслан онун гаршысыны кәсир.

Аслан. Гој кетсин!

Чығатај кетмәк истәјир.

Аслан. Дајан! Дедим, дајан!

Чығатај. Јох, аға, мән кедәчәјәм? (Чығатај кедир).

Рүстәм (Асланы кинајәли бахышларла сүзүб). Јазыг Исмајыл!

Гәдимбәј (Асланы нифрәт вә гәзәблә сүзүб гаршысында дајаныр). Бәрәкаллаһ! Бу торпағын чөрәји сәнә һалал олсун! (Кедир. Аслан кабинетә кечир. Бир мүддәт дүшүнүр, ағыр-ағыр телефон нөмрәсини јығыр.)

Аслан. Ало, сех ишә салын!

Сехин курултусу алтында пәрдә дүшүр.

1970 — 71.